

บทความ

ชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา กับชีวิตทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง*

ชลิตา บัณฑิตวงศ์

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เครือข่ายชุมชนชายฝั่งทะเลอันดามัน” ศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื้อหาส่วนใหญ่ในบทความเรียบเรียงจากการรายงานข้อมูลการสำรวจพื้นที่ และสรุปเนื้อหาจากเวทีย่อยระดมข้อมูลจากชาวบ้านที่เป็นสมาชิกขององค์กรชาวประมงขนาดเล็กหรือกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งของ 4 ชุมชนในอ่าวพังงา อำเภอกลาง จังหวัดภูเก็ต อำเภอทับปุด และอำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา ระหว่างเดือนพฤษภาคม-สิงหาคม พ.ศ. 2556.

Changes in Economic Life among Coastal Communities of Phang Nga Bay

Chalita Bundhuwong

Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University

ABSTRACT

This paper discusses the economic life of coastal communities in *Phang Nga Bay* area. Over the past two decades, the area has seen two major forms of transformation: 1) the recovery of coastal resources, which has developed from long-term collaborative coastal conservation and restoration projects by small-scale fisherman organizations and non-governmental organizations; 2) the urbanization and the rise of *Phang Nga Bay* as a global tourist attraction. Based on information from various focus group meetings with four communities in *Phang Nga Bay*, this article describes the development of small-scale fisheries as well as the growing significance of non-fishery economic activities. It discusses the advantages and limitations of both the coastal fishery and the integration of local livelihoods to national and global economy, which enhance and constrain local livelihoods. Finally, the paper discusses the role of small-scale fisherman organizations, and how these organizations can contribute to the communities' socio-economic stability in the context of such complex transformation in *Phang Nga Bay* area.

keywords

tourism, fishery, coastal communities, coastal resources, *Phang Nga Bay*

บทคัดย่อ

บทความนี้ว่าด้วยชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนในชุมชนชายฝั่งทะเลอ่าวพังงาภายใต้การเปลี่ยนแปลงสำคัญของพื้นที่ในรอบ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา อันได้แก่ 1) การฟื้นตัวของทรัพยากรชายฝั่ง อันเป็นผลมาจากการดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งโดยองค์กรชาวประมงขนาดเล็กร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน และ 2) การกลายเป็นเมืองและแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับโลก บทความนี้เรียบเรียงขึ้นจากเวทีระดมข้อมูลครั้งต่างๆ ร่วมกับผู้ชุมชนในเขตอ่าวพังงา โดยนำเสนอถึงพัฒนาการการทำประมงขนาดเล็กในชุมชนเหล่านี้ รวมทั้งบทบาทของอาชีพนอกภาคการประมงต่อการดำรงชีพที่มีมากขึ้นทุกที แม้ว่าความสมบูรณ์ทรัพยากรชายฝั่งจะกลับคืนมาแล้วก็ตาม ขณะเดียวกันก็ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดในการทำประมง ตลอดจนชีวิตที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบทุนที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลก อันเป็นทั้งโอกาส ข้อจำกัด และเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กำหนดรูปแบบการดำรงชีพของผู้คน นอกจากนี้ บทความยังได้อภิปรายถึงบทบาทขององค์กรชาวประมงขนาดเล็กในปัจจุบันท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงในชุมชนที่ซับซ้อน ซึ่งท้าทายว่าองค์กรเหล่านี้จะมีบทบาทอย่างไรในการเสริมสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพแก่ผู้คนในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงาต่อไป

คำสำคัญ

การท่องเที่ยว, การประมง, ชุมชนชายฝั่ง, ทรัพยากรชายฝั่ง, อ่าวพังงา

ความนำ

ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงหลักๆ เกิดขึ้นในอ่าวพังงา 2 ส่วน ส่วนแรก คือ การคลี่คลายลงของปัญหาในการทำประมงขนาดเล็กเนื่องจากการฟื้นตัวของทรัพยากรชายฝั่ง ที่ผ่านมาชาวประมงขนาดเล็กในอ่าวพังงาร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ได้ทำการปกป้อง อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง ตลอดจนผลักดันกฎหมายและนโยบายจนประสบความสำเร็จ ทำให้ความเดือดร้อนหลักจากการรुक้าเข้ามาอย่างผิดกฎหมายของประมงอวนลากและอวนรุนลดน้อยลงมาก จนไม่ถือว่าเป็นปัญหาหลักที่อ่าวพังงาอีกต่อไป เช่นเดียวกับป่าชายเลนที่เคยเสื่อมโทรมอย่างหนักจากการให้สัมปทานเตาถ่านและจากการบุกรุกเพื่อทำนาเกลือ ก็ได้รับฟื้นฟูจนกลับมามีความอุดมสมบูรณ์และมีการตั้งเป็นเขตอนุรักษ์ในชุมชนต่างๆ ปัจจุบันองค์กรชาวประมงขนาดเล็กในอ่าวพังงาไม่จำเป็นต้อง “ทำงานร้อน” หรือออกไปลาดตระเวน ตรวจจับ จับไล่เรืออวนลากอวนรุนดังในอดีต แต่จะเน้นไปที่การเฝ้าระวังรักษาทรัพยากรชายฝั่งที่ฟื้นตัวแล้วไม่ให้กลับมาถูกทำลายได้อีก ขณะที่บางองค์กรได้ขยายประเด็นการทำงานที่กว้างไปกว่าเรื่องทรัพยากรชายฝั่ง อาทิ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การรักษาระบบนิเวศของป่าต้นน้ำ และการลดภาวะโลกร้อน

การเปลี่ยนแปลงอีกส่วน คือ การกลายเป็นเมืองและแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับโลก ในช่วงราว 20-25 ปีที่ผ่านมา การท่องเที่ยวได้ขยายตัวจากเกาะภูเก็ตหรือ “ไข่มุกอันดามัน” ที่มีชื่อเสียง มาสู่พื้นที่ใกล้เคียงอื่นๆ รวมทั้งในอ่าวพังงา กระทั่งการท่องเที่ยวได้กลายมาเป็นฐานเศรษฐกิจสำคัญของกลุ่มจังหวัดสามเหลี่ยมอันดามัน ประกอบด้วยจังหวัดกระบี่ พังงา และภูเก็ต ขณะที่ภาครัฐเองก็เน้นยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัดนี้ให้เป็น “ศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางทะเลระดับโลก” และเป็นประตูเชื่อมโยงเศรษฐกิจสู่นานาชาติ (ดู ทักษิณ ปิลาวสน์ และคณะ 2556)¹ อนึ่ง การกลายเป็นเมืองและแหล่งท่องเที่ยวระดับโลกสัมพันธ์โดยตรงกับการเคลื่อนย้ายทุนข้ามชาติ ที่ผ่านมามีโรงแรมหรือรีสอร์ททุกระดับ

¹ สามารถดูรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ดังกล่าวได้จากเว็บไซต์ของสำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคใต้ฝั่งอันดามัน <http://www.osmsouth-w.moi.go.th>.

7 ดาว และ “วิลล่า” หรือหมู่บ้านหรูสำหรับมหาเศรษฐีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่เสนอขายพร้อมท่าเทียบเรือยachtเกิดขึ้นจำนวนมากตามชุมชนชายฝั่งต่างๆ (ดูรายละเอียดใน พิเชษฐ ปันดำ 2556) โดยยังไม่ต้องรวมถึงกิจการขนาดเล็กลงมาของนายทุนผู้ประกอบการคนไทยอีกนับไม่ถ้วน

การเติบโตของธุรกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ดึงดูดผู้คนจากท้องถิ่นต่างๆ ให้เข้ามาประกอบอาชีพในพื้นที่จังหวัดสามเหลี่ยมอันดามันนี้ ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเมือง กระทั่งชุมชนชายฝั่งหลายแห่ง เปลี่ยนจากการเป็นชุมชนที่ห่างไกลมาเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท อนึ่ง การเติบโตของเมืองและการท่องเที่ยว ในแง่หนึ่งได้เพิ่มโอกาสในการประกอบอาชีพให้แก่ผู้คนในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา แต่ในอีกด้านก็สร้างผลเสียต่อระบบนิเวศชายฝั่ง เช่น การสร้างท่าเทียบเรือยachtที่ทำลายป่าชายเลน แหล่งหญ้าทะเล ปะการัง และคุณภาพน้ำ รวมถึงการกระจุยตัวของรายได้จากธุรกิจการท่องเที่ยว และการที่คนในท้องถิ่นต้องกลายมาเป็นเพียงแค่งานรับจ้างราคาถูก ตลอดจนปัญหาที่ดินหลุดมือจากคนท้องถิ่นอย่างรวดเร็ว และการออกเอกสารสิทธิอย่างมิชอบด้วยกฎหมายทั้งในป่าชายเลนและเขตป่าสงวนให้แก่นายทุนคนนอก

บทความชิ้นนี้มุ่งพิจารณาว่าท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน การทำมาหากินและความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา ซึ่งมีการประมงขนาดเล็กหรือ “ประมงพื้นบ้าน” เป็นฐานการดำรงชีพที่สำคัญได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร โดยเฉพาะจากเมื่อราว 20 ปีก่อน ที่ตอนนั้นประมงอวนลากและอวนรุนที่ทำลายระบบนิเวศชายฝั่งและทำลายเครื่องมือประมงขนาดเล็กยังเป็นความเดือดร้อนหลัก อีกทั้งในเวลานั้นการท่องเที่ยวและความเป็นเมืองก็ยังไม่เข้มข้นมากเท่าในปัจจุบัน นอกจากนั้น บทความชิ้นนี้ได้ให้ความสำคัญกับองค์กรชาวประมงขนาดเล็กระดับต่างๆ ในอ่าวพังงา ซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2530 และมีบทบาทอย่างต่อเนื่องในการปกป้อง อนุรักษ์ และฟื้นฟูระบบนิเวศและทรัพยากรชายฝั่ง โดยศึกษาว่าองค์กรฯ เหล่านี้มีสถานะและบทบาทอย่างไรท่ามกลางสถานการณ์ปัจจุบัน พร้อมทั้งได้ประเมินว่าภายใต้ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ผู้คนในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงาจะสามารถมีความมั่นคงในชีวิต มีทางเลือก และมีศักยภาพหรืออำนาจในการต่อรองกับภายนอกได้มากขึ้นหรือไม่อย่างไร

พื้นที่ศึกษา

อ่าวพังงาประกอบด้วยเกาะแก่งต่างๆ และพื้นที่ชายฝั่งในหลายอำเภอของจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่ บทความนี้เรียบเรียงจากข้อมูลของ 4 ชุมชนในอ่าวพังงา ประกอบด้วย 1) ตำบลเกาะยาวน้อย อำเภอเกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา 2) บ้านย่าหมี ตำบลเกาะยาวใหญ่ อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา 3) บ้านป่าคлок ตำบลป่าคлок อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต และ 4) บ้านท่าสนุก ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา ในจำนวนนี้มี 2 แห่ง คือบ้านป่าคлокและบ้านท่าสนุกที่สามารถเดินทางเข้าถึงได้โดยทางถนน ส่วนอีก 2 พื้นที่ คือ ตำบลเกาะยาวน้อย และบ้านย่าหมี ตำบลเกาะยาวใหญ่ อยู่บนเกาะต้องเดินทางทางเรือ

ภาพ 1 พื้นที่ชายฝั่งและเกาะต่างๆ ในเขตอ่าวพังงา

ที่มา: เว็บไซต์สำนักอุทยานแห่งชาติ http://park.dnp.go.th/dnp/ptamap/1025map130209_164725.jpg

หากเป็นเรือเร็ว (speed boat) ใช้เวลาประมาณ 35-45 นาที จากชายฝั่งในจังหวัดภูเก็ต ทั้ง 4 พื้นที่ที่มีโครงสร้างพื้นฐานจำพวกถนน ไฟฟ้า และท่าเทียบเรือที่ดี แต่ก็มีความยากง่าย ในการเข้าถึงเมืองและระดับความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวที่แตกต่างกันไป กรณีบ้านป่าคลอกปัจจุบันมีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ดูคล้ายชานเมืองของเมืองภูเก็ต เป็นที่รองรับของบ้านจัดสรรสำหรับคนชั้นกลาง และบ้านหรือห้องเช่าสำหรับพนักงานระดับล่างของบริษัทหรือโรงแรมที่ขยายตัวอยู่โดยรอบ ส่วน ตำบลเกาะยาวน้อย เป็นเกาะที่มีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยว ในขณะที่บ้านท่าสนุกและบ้านย่าหมียังห่างจากความเป็นชานเมืองและแหล่งท่องเที่ยวอยู่มาก

ชุมชนป่าคลอก เกาะยาวน้อย และเกาะยาวใหญ่ มีประวัติที่ยาวนานมาราว 20 ปี ในการรวมตัวเป็นองค์กร/ชมรมดำเนินกิจกรรมและต่อสู้เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2538 ที่ชาวป่าคลอกร่วมมือกับการเข้ามาของเรืออวนรุนจากพื้นที่ข้างเคียงและนายทุน นางุ้งที่บุกกรูแผ้วถางป่าชายเลน พวกเขาทำกิจกรรมรักษาฟื้นฟูป่าชายเลน แหล่งหญ้าทะเล และป่าชายหาด จนส่งผลให้แกนนำรายหนึ่งถูกยิงเสียชีวิตโดยนายทุนนางุ้ง แต่กลุ่มฯ ก็ยังทำงานอนุรักษ์ต่อจนประสบความสำเร็จ มีชื่อเสียงได้รับการยอมรับในระดับประเทศจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

ส่วนที่บ้านย่าหมี ตำบลเกาะยาวใหญ่ ในปี พ.ศ. 2538 ได้มีการตั้งกลุ่มชาวประมงขนาดเล็กขึ้นเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง ต่อมาในปี พ.ศ. 2544 ได้ร่วมกับองค์กรชาวประมงขนาดเล็กในชุมชนอื่นๆ ผนึกกำลังกันขยับขยายเขตห้ามใช้เครื่องมืออวนลากอวนรุนในอ่าวพังงา จากนั้นได้จัดตั้งป่าชายเลนชุมชนจนได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว รวมทั้งได้มีการตั้งกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ร่วมกับกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทั่งราว พ.ศ. 2549-2550 ชาวย่าหมีประสบความสำเร็จในการคัดค้านโครงการก่อสร้างท่าเทียบเรือยachtขนาดใหญ่ของบริษัทร่วมทุนต่างชาติ ซึ่งเป็นโครงการที่ขัดต่อกฎหมาย² ที่จะทำลายแหล่งหญ้าทะเลขนาดใหญ่ แต่ชัยชนะนี้กลับทำให้ชาวย่าหมีจำนวน

² โครงการก่อสร้างท่าเทียบเรือแห่งนี้ขัดกับประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง "กำหนดเขตพื้นที่และมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมในบริเวณพื้นที่ที่ได้รับภัยพิบัติ จังหวัดกระบี่ จังหวัด

17 ราย ถูกบริษัทฟ้องร้องในข้อหาบุกรุก เนื่องจากพวกเขาพยายามขึ้นไปสำรวจเขตป่าสงวนต้นน้ำที่ทางบริษัทได้เข้าไปครอบครองเพื่อสร้างเป็นบ้านพักตากอากาศขายพร้อมท่าเทียบเรือยอชต์ กระบวนการทางศาลในการฟ้องร้องได้ดำเนินมาอย่างยืดเยื้อยาวนานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 จนถึงปัจจุบัน (อนุ แบนเนียร์ 2550)

ส่วนที่เกาะยวน้อย ความเดือดร้อนจากเรืออวนลากและอวนรุนทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นชมรมชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลเกาะยวน้อย เมื่อปี พ.ศ. 2537 ชมรมฯ ทำงานอย่างเข้มข้นในการปราบปรามการทำประมงที่ผิดกฎหมาย รวมทั้งมีกิจกรรมกองทุนเพื่อส่งเสริมอาชีพประมงขนาดเล็ก ในขณะเดียวกันก็ทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จนเกิดเป็น “ชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เกาะยวน้อย” ที่มีชื่อเสียง ปัจจุบันองค์กรชาวประมงเกาะยวน้อยได้ขยายประเด็นการทำงานจากทรัพยากรชายฝั่งมาสู่ระบบนิเวศของทั้งเกาะ ประกอบด้วยการอนุรักษ์ที่นา การผลักดันโซนนิ่งบนเกาะให้มีเขตปลอดดีสคอร์ทและโรงแรม การรักษาป่าต้นน้ำของเกาะ และการทำธนาคารต้นไม้ (ปลูกไม้ยืนต้นในสวนของตนเอง) เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมของโลกโดยรวม

สำหรับบ้านท่าสนุกเดิมเป็นชุมชนที่ทำประมงอวนรุน แม้อวนรุนจะมีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำ แต่ก็ต้องมีรายจ่ายที่สูงมาก โดยเฉพาะการจ่ายส่วยให้เจ้าหน้าที่ เนื่องจากอวนรุนเป็นเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย อีกทั้งยังมักเกิดความตึงเครียดขัดแย้งกับชาวประมงขนาดเล็กอื่นๆ และเจ้าหน้าที่รัฐที่มาจับกุมอยู่เสมอ การทำอวนรุนที่บ้านท่าสนุกค่อยๆ หดหายไปเมื่อรัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนให้ชาวประมงอวนรุนเปลี่ยนเครื่องมือประมงไปเป็นชนิดอื่นที่ไม่ทำลายล้าง ประกอบกับที่รัฐมีการจับกุมที่เข้มงวดขึ้นมาก อย่างไม่รู้จบ เมื่อชาวท่าสนุกเลิกทำอวนรุน แทนที่จะเปลี่ยนไปทำประมงด้วยเครื่องมือชนิดอื่น ก็มักขายเรือและเลิกทำประมงไปอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากไม่คุ้นเคยกับเครื่องมือประมงแบบอื่น ประกอบกับในช่วงนั้นทรัพยากรชายฝั่งยังไม่ฟื้นตัวจากความเสื่อมโทรมจนแทบไม่มีรายได้จากการจับสัตว์น้ำ พวกเขาจึง

ตรัง จังหวัดพังงา จังหวัดภูเก็ต จังหวัดระนอง และจังหวัดสตูล” ลงวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2549 ที่ระนอง ให้บ้านย่าหมี หมู่ที่ 3 ตำบลเกาะยาวใหญ่ เป็นพื้นที่ใช้มาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมด้วย.

หันมาทำงานรับจ้างจับและคัดกุ้งตามบ่อเลี้ยงกุ้งต่างๆ แทน นอกจากนั้น ในขณะที่ทำประมง อวนรุน ชาวทำสนุกหลายรายได้ลงทุนทำนาุ้งด้วย แต่ทำได้เพียงแค่ 2-3 ปี ก็ขาดทุนจนต้องเลิกกิจการไปทุกราย ชาวทำสนุกเริ่มหันมาทำกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง หลังเหตุการณ์สึนามิเมื่อปี พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นช่วงที่องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาช่วยเหลือและทำงานร่วมกัน จนนำมาสู่การทำโมเดลการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง การตั้งกลุ่มพิทักษ์ทะเลอาสา ตลอดจนการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อเอาพื้นที่ป่าชายเลนที่ถูกบุกรุกโดยนายทุนนาุ้งกลับคืนมาจัดทำเป็นป่าชายเลนชุมชน รวมทั้งการจัดการดอนหอยตลับ ซึ่งเป็นผลงานเด่นที่ได้รับรางวัลระดับจังหวัด

พัฒนาการการทำประมงในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา³

ชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงาส่วนใหญ่ได้ชื่อว่าเป็นชุมชนประมงขนาดเล็กหรือที่มักเรียกกันว่าชุมชน “ประมงพื้นบ้าน” ประมงขนาดเล็กในที่นี้หมายถึง การทำประมงตามบริเวณชายฝั่งและริมเกาะแก่ง โดยใช้เรือขนาดเล็กที่ส่วนใหญ่มีขนาด 19-25 ตันก หรือความยาวราว 7-10 วา ซึ่งทางฝั่งทะเลอันดามันเรียกว่า “เรือหัวโทง” เรือเหล่านี้ติดเครื่องยนต์ยี่ห้อฮัยนมาร์คูโบต้า สอนต้า และ TS7 และเครื่องมือประมงหลักที่นิยมใช้กันก็คือ อวนลอยกุ้ง อวนปู และอวนปลา รวมทั้งการใช้เรือขนาดเล็กกว่าที่กล่าวมา อาจมีหรือไม่มีเครื่องยนต์ ตลอดจนการทำประมงแบบเดินเท้า เช่น เดินไปวางอวนกุ้งตามแนวชายฝั่งโดยไม่ต้องใช้เรือ

แม้การนิยมเรียกประมงชายฝั่งขนาดเล็กว่า “ประมงพื้นบ้าน” โดยองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และแม้แต่ผู้นำองค์กรชาวประมงเอง จะมีนัยยะตามกรอบวัฒนธรรมชุมชนที่เน้นภาพความสืบเนื่องของวิถีชีวิตแบบพอเพียง พึ่งตนเอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นบนฐานทรัพยากร ตลอดจนความเป็นคู่ตรงข้ามของ “ประมงพาณิชย์” ที่เป็นการทำประมงด้วยเรือขนาดใหญ่ ใช้เครื่องมือประมงและเทคโนโลยีที่ทันสมัย เป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจอุตสาหกรรม

³ เนื้อหาส่วนใหญ่ในหัวข้อนี้เรียบเรียงจาก ซลิตา บัณจุวงศ์ และคณะ (2543).

ประมง อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงนั้น “ประมงพื้นบ้าน” สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการขยายตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมการประมง ต่างจากเดิมเมื่อครั้งที่ตลาดสินค้าสัตว์น้ำยังคงจำกัดอยู่เฉพาะแต่ภายในท้องถิ่น ในประเทศ และกับประเทศเพื่อนบ้านเท่านั้น ซึ่งในเวลานั้นผู้คนตามริมชายฝั่งทะเลยังไม่ได้ทำประมงเป็นอาชีพหลักอย่างเต็มตัว มักทำเพียงบางช่วงเวลาด้วยเครื่องมือประมงขนาดเล็กๆ และเรียบง่าย ยังไม่มีการใช้เรือติดเครื่องยนต์ ทั้งนี้การทำประมงชายฝั่งเป็นอาชีพหลักเกิดขึ้นหลังจากภาครัฐวางรากฐานสนับสนุนการประมงพาณิชย์และอุตสาหกรรมการประมง โดยเฉพาะการส่งเสริมการทำประมงอวนลากหน้าดิน ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2510 ที่ทำให้ผลผลิตสัตว์น้ำของประเทศเพิ่มขึ้นอย่างมาก นอกเหนือจากปลาผิวน้ำที่ได้จากการประมงแบบเดิมๆ จนนำมาสู่การเติบโตของอุตสาหกรรมแปรรูปสัตว์น้ำเพื่อการส่งออกในรูปแบบต่างๆ เช่น อาหารทะเลแช่แข็ง อาหารกระป๋อง ผลิตภัณฑ์ลูกชิ้น ปลาป่น เป็นต้น

ระบบแพปลาที่เกิดขึ้นกระจายตามหมู่บ้านริมชายฝั่งทะเลอันดามัน รวมทั้งในอ่าวพังงา เป็นช่องทางที่ทำให้ผู้คนสามารถทำประมงชายฝั่งขนาดเล็กเป็นอาชีพหลักได้ แพปลาได้เชื่อมโยงผู้คนกับระบบธุรกิจอุตสาหกรรมการประมง ด้วยการออกทุนให้พวกเขาสามารถสร้างเรือที่มีขนาดใหญ่ขึ้น มีเครื่องยนต์เรือ และเครื่องมือประมงแบบใหม่ๆ อีกทั้งแพปลายังรับซื้อสินค้าสัตว์น้ำจากชาวประมงรายเล็กๆ เหล่านี้ ก่อนจะส่งต่อเข้าสู่ห้องเย็นและโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปต่อไปในเส้นทางเดียวกับสัตว์น้ำที่มาจากเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่อื่นๆ นอกจากนี้ ระบบแพปลาก็ยังเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่สำคัญในชุมชนชายฝั่งทะเล ที่มีความเป็นเครือญาติ เพื่อนบ้าน และการอุปถัมภ์ช่วยเหลือกันระหว่างเจ้าแก้วกับลูกน้องซ้อนทับอยู่ด้วย

การขาดแคลนที่ดินการเกษตรและการขาดช่องทางในการประกอบอาชีพอื่นๆ ทำให้รายได้จากการประมงมีความสำคัญต่อชีวิตของผู้คนในชุมชนชายฝั่งทะเลมากขึ้น พร้อมๆ กับการลงทุนด้านการประมงที่เพิ่มสูงขึ้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำ อย่างไรก็ตามด้วยเหตุที่เป็นเพียงการทำประมงขนาดเล็ก ชาวประมงเหล่านี้จึงไม่มีอำนาจต่อรองทั้งในการขายสินค้าสัตว์น้ำและในการซื้อหาปัจจัยการผลิต น่าสนใจว่าการที่ระบบแพปลาทำหน้าที่เป็นหลักประกันในชีวิตให้กับชาวประมงขนาดเล็กในยามที่ประสบความเดือดร้อนหรือคลื่น

ลมแรงจนไม่อาจออกทะเลได้หลาย ๆ วัน ได้ทำให้ความรู้สึกถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบจากธุรกิจอุตสาหกรรมการประมงและการกดราคาโดยเจ้าแก้มแพปลาไม่เด่นชัด ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ชาวประมงขนาดเล็กจึงไม่มีโอกาสสะสมทุนเพื่อขยายขยายการประกอบอาชีพของตน ยิ่งเมื่อประสบกับปัญหาจากเรืออวนลากและอวนรุนที่มาทำลายเครื่องมือประมงและทำให้สัตว์น้ำลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งที่เกิดจากการลดลงของป่าชายเลนตามนโยบายการให้สัมปทานและส่งเสริมการทำนาุ้ง ก็ยิ่งทำให้ชาวประมงขนาดเล็กต้องประสบปัญหาเพิ่มขึ้น และกลายมาเป็นกลุ่มคนที่ยากจนมากที่สุดกลุ่มหนึ่งในสังคมไทย

ที่ผ่านมาชาวประมงขนาดเล็กในอ่าวพังงาได้หาทางแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนจากเรืออวนลากและเรืออวนรุนในหลายวิธี ตั้งแต่การเรียกร้องค่าเสียหายของเครื่องมือประมง การแจ้งความกับเจ้าหน้าที่รัฐ การปรับเปลี่ยนเวลาหรือสถานที่การทำประมงของตนเพื่อหลีกเลี่ยงเรืออวนลากอวนรุน ขณะที่บางรายก็หันมาใช้เครื่องมือประมงทำลายล้างเสียเอง ส่วนบางคนก็เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น อาทิ รับจ้างในตัวเมืองภูเก็ต ต่อมาในราวปี พ.ศ. 2537 มีกลุ่มนักพัฒนาเอกชนเข้ามาทำงานร่วมกับชาวประมงขนาดเล็กในอ่าวพังงาและบริเวณใกล้เคียง จนนำมาสู่การรวมตัวเป็นชมรม/กลุ่มชาวประมงขนาดเล็กต่างๆ ซึ่งมีการทำงานทั้งในระดับหมู่บ้าน/ตำบล และมีการเชื่อมโยงกันในระดับเครือข่ายในนาม “สมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน” ชมรม/กลุ่มฯ เหล่านี้ได้ทำงานในระดับชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง เช่น แหล่งหญ้าทะเล แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ และป่าชายเลน การผลักดันให้เจ้าหน้าที่ทำงานจับกุมและดำเนินคดีผู้ที่ทำการประมงอย่างผิดกฎหมาย รวมทั้งการใช้วิธีทางสังคมกดดันให้คนท้องถิ่นเลิกใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง ตลอดจนการทำงานในระดับเครือข่ายอ่าวพังงาในการผลักดันในเชิงนโยบายและกฎหมาย อีกทั้งยังทำงานในระดับเครือข่ายภาคีได้ร่วมกับชาวประมงขนาดเล็กฝั่งอ่าวไทยในนาม “สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้”

ที่ผ่านมาการดำเนินงานของชมรม/กลุ่มชาวประมงขนาดเล็กในอ่าวพังงาค่อนข้างประสบความสำเร็จอย่างมาก เนื่องจากนโยบายรัฐโน้มเอียงไปในทางสนับสนุนประมงพาณิชย์และอุตสาหกรรมประมง ประกอบกับความรู้ประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมาย การไม่ได้

รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ การตั้งตัวเป็นฝ่ายตรงข้ามของผู้นำท้องถิ่น และเครือข่ายที่มีสายสัมพันธ์โยงใยกับผู้ประกอบการอวนลากอวนรุนหรือที่เสียผลประโยชน์จากกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง อย่างไรก็ตามก็ดี ถือได้ว่าการดำเนินงานที่ผ่านมาได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ปัจจุบันปัญหาจากเรืออวนลากและเรืออวนรุนแทบจะหมดไปแล้วจากอ่าวพังงา เนื่องจากความสำเร็จในการผลักดันให้มีการขยายเขตห้ามใช้เครื่องมือประมงอวนลากอวนรุนในเขตอ่าวพังงาในประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งมีผลในทางปฏิบัติจริงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546⁴ รวมทั้งความสำเร็จในการผลักดันให้เจ้าหน้าที่จับกุมผู้ใช้เครื่องมือประมงอวนลากอวนรุนอย่างเข้มงวด ที่สำคัญคือสามารถผลักดันให้รัฐมนตรีนโยบายส่งเสริมการปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงให้กับชาวประมงอวนรุน ทำให้อวนรุนหมดไปจากอ่าวพังงา⁵ เช่นเดียวกับการจัดทำเขตอนุรักษ์ต่างๆ เช่น ป่าชายเลนชุมชนหรือเขตอนุรักษ์หญ้าทะเลและพันธุ์สัตว์น้ำต่างๆ ตลอดจนชายหาดและป่าสนของชุมชน ก็เป็นที่รับรู้และยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ แม้จะยังไม่มีการกฎหมายรองรับก็ตาม

ความสำเร็จที่สำคัญอีกอย่างก็คือ การที่ชาวประมงขนาดเล็กในอ่าวพังงาจำนวนไม่น้อยได้ฝึกฝนเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์จากการทำงานอนุรักษ์จนสามารถเปลี่ยนสถานะของ “ชาวประมงพื้นบ้าน” จากความเป็นคนชายขอบทางการเมือง ที่ไม่มีความมั่นใจ และไม่มีอำนาจต่อรองใดๆ ในการจัดการแก้ไขปัญหาที่พวกเขาต้องเผชิญ ให้กลายเป็น

⁴ หลังจากที่มีการขยายเขตอ่าวพังงาใหม่ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดเขตห้ามใช้เครื่องมืออวนลากและอวนรุนทำการประมงในอ่าวพังงา ลงวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2541 ทางกรวยังคงผ่อนผันให้เครื่องมืออวนลากและอวนรุนทำการประมงในอ่าวพังงา บริเวณอ่าวพังงา และอ่าวพังงา ที่มีอวนกันตุงขนาดช่องตากว้างกว่า 3 เซนติเมตร สามารถทำการประมงในเขตอ่าวพังงาที่ประกาศเพิ่มเติมในเวลากลางคืนได้ต่อไปอีก 5 ปี โดยระยะการผ่อนผันสิ้นสุดในปี พ.ศ. 2546.

⁵ การส่งเสริมการปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุนและการพัฒนาอาชีพประมงในฝั่งทะเลอันดามันเป็นไปอย่างต่อเนื่องหลังภัยพิบัติสึนามิ รวมทั้งมีหน่วยงานจากต่างประเทศเข้ามาสนับสนุนด้วย เช่น สโมสรโรตารี โครงการ CHARM (ที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสหภาพยุโรปมากถึง 8 ล้านยูโร) องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) เป็นต้น ส่งผลทำให้อวนรุนในฝั่งทะเลอันดามัน รวมทั้งในอ่าวพังงาหมดไป.

บุคคลและกลุ่มที่มีศักยภาพสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งได้ในระดับที่น่าพอใจ ดังที่แกนนำของชมรมชาวประมงพื้นบ้านในตำบลหนึ่งกล่าวในเวทีระดมข้อมูล เกะยาวน้อย ตำบลเกาะยาวน้อย อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา วันที่ 23-24 สิงหาคม พ.ศ. 2556 ว่า “เมื่อก่อนตอนที่ผมมีเรื่องต้องไปประท้วงพวกอวนลาก เราก็กลัวจนตัวสั่น แต่ตอนนี้เราไม่กลัวอะไรแล้ว”

กิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกภาคการประมง

พร้อมๆ กับการคลี่คลายของปัญหาในการทำประมงและการฟื้นตัวของทรัพยากรชายฝั่ง เศรษฐกิจของพื้นที่ชายฝั่งทะเลอ่าวพังงาก็ได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา พื้นที่นี้ได้รับการพัฒนาปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานหลายด้าน ทำให้มีความสะดวกสบายมากขึ้นในการเข้าถึงเมืองและตลาด ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ที่นอกเหนือจากภาคการประมง ประกอบด้วย การเพิ่มขึ้นของการปลูกพืชพาณิชย์อย่างยางพาราและปาล์มน้ำมัน การเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล (นากุ้ง) และการประกอบการและรับจ้างในธุรกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

ยางพาราและปาล์มน้ำมัน

ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจดั้งเดิมที่บุกเบิกโดยกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนมานานกว่าครึ่งทศวรรษในแถบจังหวัดฝั่งอันดามัน ส่วนใหญ่เป็นสวนยางของเจ้าแก่รายใหญ่ ขณะที่การปลูกสร้างสวนยางขนาดเล็กๆ ของชาวบ้านค่อยๆ ทายอดเกิดขึ้นตามมาทีหลัง แม้กระทั่งในช่วง 10-12 ปีที่ผ่านมา ที่เกาะยาวน้อยและเกาะยาวใหญ่ สวนยางส่วนใหญ่เพิ่งได้เปิดกรีดเมื่อไม่กี่ปีมานี้ การปลูกยางเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงที่ยางพารามีราคาสูง จากเดิมที่การปลูกยางพารามีเฉพาะบนที่เนินหรือบนภูเขาเท่านั้น ก็ขยายมาปลูกในที่นา สวนมะพร้าว หรือสวนมะม่วงหิมพานต์ ทำให้พื้นที่ปลูกพืชอื่นๆ ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว

ส่วนการขยายตัวของพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันก็มีความใกล้เคียงกัน ที่บ้านท่าสนุก ซึ่งไม่สามารถปลูกยางพาราได้เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบชายฝั่ง ปัจจุบันมีสวนปาล์มอยู่เป็นจำนวนมากบนที่ดินที่เคยเป็นนาข้าว และบางส่วนเคยถูกเปลี่ยนเป็นนาทุ่งมาก่อน อย่างไรก็ตามสวนปาล์มน้ำมันที่บ้านท่าสนุกเกินกว่าครึ่งเป็นของคนนอก ขณะที่หากเป็นสวนของชาวท่าสนุกเองก็มักเป็นสวนขนาดเล็กๆ อาจปลูกอยู่ในบริเวณบ้าน แต่ละรายมีต้นปาล์มราว 100-200 ต้นเท่านั้น ส่วนที่เกาะยาวน้อยมีการปลูกปาล์มอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นของนายทุนที่มีพื้นเพบนเกาะ มีชาวบ้านบางรายเคยทดลองปลูกปาล์มน้ำมัน แต่ก็ขาดทุนเพราะต้นทุนค่าขนส่งผลผลิตไปยังลานรับซื้อบนแผ่นดินใหญ่สูงมาก แต่หากเป็นผู้ปลูกรายใหญ่ก็สามารถลดค่าใช้จ่ายด้วยการใช้เรือขนสินค้าส่วนตัว ส่วนที่บ้านย่าหมีบนเกาะยาวใหญ่มีการทำสวนปาล์มมากกว่าที่เกาะยาวน้อย เนื่องจากอยู่ใกล้ชายฝั่ง จ.กระบี่ การขนส่งจึงสะดวกกว่า ชาวบ้านย่าหมีบางรายบอกว่าอยากปรับที่นาของตนมาปลูกปาล์มน้ำมันบ้าง

ทั้งนี้ แม้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาจะไม่ได้มีสวนยางหรือสวนปาล์มน้ำมันเป็นของตนเอง แต่การขยายตัวของพื้นที่ปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันนั้นมีความสำคัญ เพราะเป็นแหล่งจ้างงานคนในพื้นที่ ดังจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้าในหัวข้อ “อาชีพนอกภาคการประมง”

การเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล (นากุ้ง)

การเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล (นากุ้ง) ขยายตัวเข้ามายังชายฝั่งทะเลอันดามันตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2530 ในบรรดาพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง บ้านท่าสนุกมีนากุ้งมากที่สุดและมีความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากนากุ้งอย่างเด่นชัดที่สุด นอกจากนั้นก็ยังมีนากุ้งบ้างประปรายที่บ้านป่าคลอก ปัจจุบันนากุ้งทั้งหมดเป็นของนายทุนท้องถิ่นจากภายนอกชุมชน การทำนากุ้งต้องใช้เงินลงทุนสูงและมีความเสี่ยงมาก ต้องเป็นผู้มีเงินทุนมากเท่านั้นจึงจะดำเนินกิจการได้ดี

ราวปี พ.ศ. 2538 พื้นที่นาข้าวที่บ้านท่าสนุกทยอยถูกเปลี่ยนมาเป็นนากุ้งกุลาดำจนมีมากถึง 300 บ่อ ราวร้อยละ 60 เป็นของคนนอก ส่วนอีกร้อยละ 40 เป็นของคนในบ้านท่าสนุกเอง หลังจากที่ชาวบ้านท่าสนุกลงทุนเลี้ยงกุ้งได้ 2-3 ปี ก็ขาดทุนกันหมดทุกราย

หลายรายเป็นหนี้และที่ดินหลุดมือ บางรายก็ปล่อยนาุ้งให้ทิ้งร้างก่อนจะถมบ่อกุ้งมาปลูกปาล์มน้ำมัน ปัจจุบันไม่มีใครบ้านท่าสนุกที่ทำนาุ้งอีกแล้ว นาุ้งที่มีอยู่ล้วนเป็นของผู้เลี้ยงรายใหญ่จากภายนอก ที่มีทั้งอดีตนายกเทศมนตรี คหบดีจากเมืองภูเก็ต และนักธุรกิจ ซึ่งแม้จะประสบกับการขาดทุนบ้าง แต่เพราะคนเหล่านี้มีบ่อเลี้ยงมากตั้งแต่ 10-30 บ่อ รายที่ใหญ่สุดมีราว 100 บ่อ จึงสามารถกระจายความเสี่ยงและเฉลี่ยผลกำไร-ขาดทุน ทำให้กิจการสามารถดำเนินอยู่ได้มาจนถึงทุกวันนี้

ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ผู้ประกอบการทำนาุ้งบางรายพยายามบุกรุกที่ดินป่าชายเลน บางรายก็ถึงกับปิดทางสาธารณะเข้าออกกุกโบร์ (สุสานฝั่งศพของชาวมุสลิม) จนชาวท่าสนุกต้องประท้วงเพื่อเรียกร้องที่ดินตรงนั้นกลับคืนมา อันเป็นจุดเริ่มต้นของการทำกิจกรรมป่าชายเลนชุมชนในเวลาต่อมา ปัจจุบันปัญหาการบุกรุกป่าชายเลนของผู้เลี้ยงกุ้งรายใหญ่คลี่คลายไปแล้ว แต่ยังมีปัญหาจากการปล่อยน้ำเสียจากนาุ้งลงคลองมะรุ่ย ซึ่งเป็นคลองที่ชาวท่าสนุกใช้เลี้ยงตัวอ่อนหอยนางรม ชาวท่าสนุกพยายามหาทางพูดคุยขอให้ทางผู้เลี้ยงปล่อยน้ำเสียลงคลองเฉพาะในช่วงน้ำใหญ่ (น้ำขึ้น) เพื่อที่น้ำเสียจะได้ถูกเจือจาง และไม่ส่งผลเสียมากจนเกินไปต่อตัวอ่อนหอยนางรมและปลาในกะชังที่เลี้ยงไว้

น่าสนใจว่า ผู้เลี้ยงกุ้งจากนอกพื้นที่ไม่ได้จ้างคนท่าสนุกทำงานประจำในบ่อเลี้ยงกุ้งของพวกเขา แต่จ้างแรงงานข้ามชาติเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม การเลี้ยงกุ้งที่เฟื่องฟูมาตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2540 และยังคงมีอยู่มากในพื้นที่แถบนี้ ก็ทำให้ชาวท่าสนุกจำนวนมากสามารถมีอาชีพหลักเป็นแรงงานรับจ้างรายวันให้กับแพรับซื้อกุ้ง ทำหน้าที่ตระเวนจับและคัดแยกขนาดกุ้งจากบ่อเลี้ยงกุ้งต่างๆ

การขยายตัวของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวค่อยๆ กลายมาเป็นเศรษฐกิจสำคัญของพื้นที่ฝั่งอันดามันแทนที่เศรษฐกิจยุคเหมืองแร่ และได้กลายมาเป็นภาคธุรกิจอุตสาหกรรมที่เติบโตอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว (สุจารี ไชยบุญ 2554) ในพื้นที่ศึกษา 2 แห่ง มีการเติบโตขยายตัวของการท่องเที่ยวอย่างน่าสนใจ

แห่งแรก คือ บ้านป่าคลอก ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของจังหวัดภูเก็ต ในด้านที่ติดกับอ่าวพังงา แม้ทางฝั่งนี้จะไม่ได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมของเกาะภูเก็ตอย่างฝั่งตะวันออก ซึ่งมีชายหาดสีขาวทอดยาวและมีชื่อเสียง เช่น หาดป่าตอง หาดกะรน หาดกะตะ แต่หลังจากเหตุการณ์สึนามิเมื่อปี พ.ศ. 2547 ก็เริ่มมีการหลั่งไหลเข้ามาของท่าเรือยอชต์และวิลล่า (บ้านพักมหาเศรษฐีชาวต่างชาติ) เนื่องจากพื้นที่ฝั่งตะวันตกนี้มีความปลอดภัยกว่า แม้จะเต็มไปด้วยหาดโคลน แนวป่าชายเลน และโขดหินก็ตาม ขณะที่การพัฒนาเส้นทางถนนเชื่อมต่อกับถนนสายหลักของเกาะภูเก็ต ทำให้การเดินทางระหว่างพื้นที่นี้กับตัวเมืองเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว ตำบลป่าคลอกได้กลายเป็นพื้นที่ชานเมืองของภูเก็ต และราคาที่ดินก็ถีบตัวสูงขึ้น โดยที่ดินริมถนนมีราคาราวไร่ละ 4 ล้านบาท ส่วนพื้นที่ด้านในตามซอยต่างๆ มีราคาราวไร่ละ 2 ล้านบาท ที่นาเดิมหลายแห่งกลายเป็นบ้านจัดสรรของคนชั้นกลางระดับกลางและระดับล่าง ที่ไม่สามารถหาซื้อบ้านในราคาแพงกว่านี้ในเขตเมืองได้ ปัจจุบันจึงมีประชากรจากภายนอกย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านป่าคลอกและหมู่บ้านใกล้เคียงจำนวนมาก เฉพาะที่บ้านป่าคลอกหมู่บ้านเดียวก็มีจำนวนครัวเรือนมากถึง 838 ครัวเรือน หรือมีจำนวนประชากรราว 1,937 คน ในจำนวนนี้อยู่ในบ้านจัดสรรของโครงการใหญ่ 3 แห่ง มีจำนวน 200-300 ครัวเรือน รวมทั้งอยู่ในบ้านจัดสรรราคาถูกชั้นเดียวอีกจำนวนมาก ซึ่งคนท้องถิ่นบางรายก็ซื้อบ้านจัดสรรราคาถูกนี้สำหรับอาศัยอยู่ นอกจากนั้นก็ยังมีพนักงานระดับล่างจากต่างถิ่นของโรงแรมและรีสอร์ทต่างๆ ในแถบนี้ที่อาศัยอยู่ในบ้านเช่าแบบห้องแถวชั้นเดียว อีกทั้งในตำบลป่าคลอกก็ยังมี “ประชากรแฝง” ที่หมายถึงคนงานพม่าและเขมรอีกจำนวนมาก ที่มาทำงานรับจ้างกรีดยางให้สวนยางรายใหญ่ในแถบนี้และรับจ้างในภาคธุรกิจต่างๆ

เกาะยววันนี้ก็เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งที่มีชื่อเสียงในระดับโลกในด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ในแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวมาเยือนเกาะยวน้อยเป็นจำนวนมาก บนเกาะมีบังกะโล รีสอร์ท และโรงแรมหลากหลายระดับ ตั้งแต่บังกะโลธรรมดาอาศัยอยู่คนเดียวที่คนท้องถิ่นเป็นเจ้าของ ไปจนถึงรีสอร์ทหรูที่เป็นสาขาของโรงแรมระดับโลก บางแห่งดำเนินการโดยชาวต่างชาติ บางแห่งก็ลักษณะเป็น “วิลล่า” ที่ขยายขาด้านพักตากอากาศแก่ชาวต่างชาติ โดยมีบริษัทจัดการบริหารบ้านพักตากอากาศซึ่งมักเปิดให้นักท่องเที่ยวรายอื่นเช่าในช่วงเวลาที่เจ้าของกลับไปอยู่ต่างประเทศ นอกจากนั้นเกาะยววันนี้ยังมีความ

คึกคักเนื่องจากเป็นที่ตั้งของตัวอำเภอ โรงพยาบาล โรงพัก และส่วนราชการต่างๆ ในระดับอำเภอ มีโรงเรียนระดับมัธยมต้นและปลาย แม้ตัวอำเภอเกาะยาวน้อยจะไม่ใหญ่เท่าอำเภอบนแผ่นดินใหญ่ แต่ก็ถือว่ามีความเจริญในระดับสุขาภิบาล (ปัจจุบันเป็นเทศบาล)

ทั้งคนป่าคลอกและคนเกาะยาวน้อยมีชีวิตทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์อย่างมากกับการขยายตัวของเมืองและการท่องเที่ยว ในแง่หนึ่งสิ่งเหล่านี้สร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ แต่ในอีกด้านก็มีผลอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนมือของที่ดิน ปัจจุบันที่ดินบนเกาะยาวน้อยมีราคาสูงมากในทุกโซน ทั้งโซนชายฝั่งทะเล โซนเขตเทศบาล และโซนภูเขา โดยมีราคาเฉลี่ยไร่ละประมาณ 1 ล้านบาท⁶ ตั้งแต่เมื่อราว 20 ปีมาแล้ว ที่ดินราวครึ่งหนึ่งของเกาะครอบคลุมโดยคนนอกซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักธุรกิจรายใหญ่และนักการเมืองระดับชาติ อนึ่ง การเปลี่ยนมือของที่ดินในเขตภูเขา มักเกิดในพื้นที่ป่ายางเดิม (สวนยางพาราแบบดั้งเดิม) ที่มีเอกสารสิทธิ บริเวณนั้นเข้าถึงได้ลำบาก หลายครัวเรือนไม่มีกำลังแรงงานพอที่จะเดินทางไปดูแลทำประโยชน์ จึงตัดสินใจขายเพื่อนำเงินมาซื้อที่ดินผืนใหม่ที่สะดวกกว่าและใกล้ถนนมากกว่า แต่ปัญหาก็เกิดขึ้นเมื่อผู้ซื้อจากภายนอกมักหาโอกาสขยับขยายที่ดินเข้าไปในเขตป่าสงวน โดยอ้างเอกสารสิทธิที่ได้มาก่อนหน้าจากการซื้อขาย วังเต็นกับเจ้าหน้าที่เพื่อทำให้พื้นที่ที่บุกรุกกลายเป็นที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมาย ส่วนกรณีการขายที่นา ก็มักเป็นนาร้างผืนเล็กที่มีความยุ่งยากในการแบ่งมรดกระหว่างพี่น้อง (เรียกว่า “ที่ดินตายาย”) ส่วนใหญ่จึงตัดสินใจขายแล้วนำเงินมาแบ่งกันในหมู่พี่น้องเพื่อตัดปัญหา

ส่วนอีกสองพื้นที่คือบ้านท่าสนุกและบ้านย่าหมี แม้จะอยู่ไม่ไกลจากป่าคลอกและเกาะยาวน้อย และแม้จะมีสิ่งอำนวยความสะดวกโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่แตกต่างกันนัก เช่น ถนน ไฟฟ้า เป็นต้น แต่การเข้าถึงของการท่องเที่ยวก็ยังมีน้อย ในส่วนของบ้านย่าหมี แม้อีกด้านหนึ่งของเกาะยาวใหญ่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เต็มไปด้วยโรงแรมและรีสอร์ท แต่บ้านย่าหมีกลับเป็นพื้นที่เดียวที่การท่องเที่ยวเข้าถึงน้อย และผู้คนก็สัมพันธ์กับการท่องเที่ยว

⁶ ประเมินการจากการประกาศขายที่ดินผืนต่างๆ บนเกาะยาวน้อยใน <http://www.ddproperty.com/property/> (สืบค้นวันที่ 14 พฤศจิกายน 2556).

น้อย แม้จะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติผ่านทางมา พบปะ และซื้อหาสัตว์น้ำจากชาวบ้านที่ทำเรือบ้านย่าหมีเป็นครั้งคราวก็ตาม สภาพบ้านเรือนที่บ้านย่าหมีตั้งอยู่ห่างๆ กันตามที่สวนของแต่ละราย โดยยังมีสภาพของความเป็นชนบทอยู่ค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตาม น่าสนใจว่าที่ดินริมชายหาดของบ้านย่าหมีทั้งหมดถูกขายให้กลุ่มทุนจากภายนอกไปแล้ว เช่นเดียวกับที่ดินบนภูเขาจำนวนมากที่ถูกรายไปแล้วเช่นกัน นำมาสู่ปัญหาการบุกรุกที่ดินในเขตป่าสงวนของกลุ่มทุนจากภายนอกเหล่านี้

แม้บริเวณใกล้เคียงบ้านย่าหมีจะมีโรงแรมขนาดใหญ่อยู่สองแห่ง แต่ความสัมพันธ์ระหว่างรีสอร์ทกับคนบ้านย่าหมีไม่ค่อยดีนัก ชาวย่าหมีบางรายเล่าว่า โรงแรมแห่งหนึ่งไม่ยอมให้ชาวบ้านเดินผ่านชายหาด ขณะที่โรงแรมอีกแห่งก็ไม่จ้างคนท้องถิ่นเข้าทำงาน แต่นิยมจ้างคนลาวมากกว่า ส่วนบ้านทำสนุกเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างจากการท่องเที่ยวมากที่สุด ตั้งอยู่ในคลองน้ำเค็มล้อมรอบด้วยป่าชายเลน ห่างจากถนนเพชรเกษมราว 12 กิโลเมตร และห่างจากตลาดระดับอำเภอราว 15 กิโลเมตร แทบไม่มีใครที่บ้านทำสนุกที่ทำงานประกอบอาชีพในธุรกิจการท่องเที่ยว คนส่วนใหญ่เป็นแรงงานในภาคเกษตรมากกว่า หากจะมีบางรายที่ทำงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวก็มักออกไปทำนอกพื้นที่ เช่น ที่เกาะพิทักษ์ จังหวัดกระบี่ เป็นต้น

การทำประมงของชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงาในปัจจุบัน

หลายปีที่ผ่านมาสถานการณ์ปัญหาทรัพยากรและประมงชายฝั่งในอ่าวพังงาได้คลี่คลายลงมาก กล่าวคือ ทรัพยากรชายฝั่งได้ฟื้นตัว ป่าชายเลนได้รับการดูแลในฐานะป่าชายเลนชุมชน ปริมาณสัตว์น้ำมีเพิ่มมากขึ้น การทำประมงอย่างผิดกฎหมายของเรืออวนลากและเรืออวนรุนหมดไป แม้ว่าจะยังมีปัญหาอื่นๆ อยู่บ้าง เช่น ยังมีการใช้เครื่องมือประมงที่ส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำวัยอ่อนโดยชาวประมงขนาดเล็กด้วยกัน การเข้ามาของเรือปั่นไฟตามขอบอ่าวพังงา ที่แม้ไม่ผิดกฎหมายแต่ส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำอย่างมาก เป็นต้น แต่ก็ถือได้ว่าเป็นปัญหาที่มีความรุนแรงน้อยกว่าในอดีตมาก นอกจากนั้น ในด้านแหล่งเงินกู้และการตลาดก็เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นเช่นกัน ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ที่ชาวประมงขนาดเล็กมักถูกเอาเปรียบก็ค่อยๆ หายไป เนื่องจากชาวประมงสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน

จากกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มกองทุนในลักษณะต่างๆ ที่ตั้งขึ้นมาหลายกลุ่ม จึงไม่ต้องกู้เงินหรือเป็นหนี้แพปลาอีกต่อไป สามารถขายสัตว์น้ำให้เจ้าแก่แพรายใดหรือแก่ใครก็ได้อย่างเป็นอิสระ

ในความเข้าใจโดยทั่วไป สถานการณ์ที่ดีขึ้นเช่นนี้น่าจะทำให้การทำประมงขนาดเล็กมีความสำคัญมากขึ้นและน่าจะทำให้ผู้คนในอ่าวพังงาลงทุนกับการทำประมงมากขึ้น แต่สิ่งที่พบก็คือว่า ปัจจุบันการทำประมงชายฝั่งมีนัยต่อการดำรงชีพของผู้คนแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ โดยการขยายตัวของเมืองและการท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขหลักของความแตกต่างนี้

บ้านป่าคลอก: การประมงแบบเดินเท้าและอาชีพรับจ้าง

น่าสนใจว่าท่ามกลางความสำเร็จในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งอ่าวพังงา การพึ่งพาการประมงของชาวบ้านป่าคลอกกลับมีความเข้มข้นน้อยลงทั้งในแง่จำนวนคนที่ทำประมงและในแง่การลงทุนทำประมง ปัจจุบันบ้านป่าคลอกมีเรือประมงเหลืออยู่เพียงสามลำ ขณะที่ในอดีตเคยมีมากถึง 20-30 ลำ ก่อนที่จะลดลงมากในช่วงกลางทศวรรษ 2530 ที่ทรัพยากรเสื่อมโทรมอย่างหนักจากการบุกรุกของเรืออวนรุน จนหลายรายต้องออกไปทำอาชีพอื่น ที่แม้เมื่อทรัพยากรชายฝั่งได้กลับมาฟื้นตัวแล้วก็ไม่ได้กลับมาทำประมงอีก ส่วนรายที่ทำประมงอยู่ก็ไม่ได้ลงทุนสร้างเรือประมงหรือลงทุนเครื่องมือประมงเพิ่มเติมแต่อย่างใด ทุกวันนี้จึงเป็นการทำประมงแบบเดินเท้าออกไปวางกวดหรือวางอวนริมอ่าวป่าคลอก ช่วงน้ำลงโดยไม่จำเป็นต้องใช้เรือ

การทำประมงแบบเดินเท้านี้ใช้ทุนน้อย สัตว์น้ำที่ได้สามารถขายโดยตรงให้คนในชุมชนที่ทำอาชีพอื่น ขายตามหมู่บ้านจัดสรร และขายที่ตลาดนัดในตำบล รายได้จากการทำประมงตกคร่าวละ 400-600 บาท ซึ่งชาวป่าคลอกบอกว่าเป็นรายได้ที่น่าพอใจ แม้รายได้ระดับนี้จะไม่อาจเปรียบเทียบได้กับพื้นที่ที่ทำประมงเข้มข้นอย่าง ตำบลเกาะยาวน้อย หรือบ้านยาหมี่ ตำบลเกาะยาวใหญ่ ก็ตาม แต่ก็ถือว่าเป็นรายได้ทางหนึ่งที่ดีควบคู่ไปกับการทำอาชีพอื่น เช่น การรับจ้างกรีดยางและ/หรือการเพาะปลูกผักสวนครัวขาย อีกทั้งยังช่วยลดรายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนได้ด้วย น่าสนใจว่า คนทำประมงที่ป่าคลอกส่วนใหญ่อยู่

ในวัยกลางคน โดยการทำประมงเป็นรายได้ทางหนึ่งที่เสริมจากรายได้ของสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวที่มักทำงานเป็นลูกจ้างตามโรงแรมหรือรีสอร์ทต่างๆ ในพื้นที่

บ้านท่าสนุก: อาชีพรับจ้างเสริมด้วยการเลี้ยงหอยนางรมวัยอ่อน

การประมงที่บ้านท่าสนุกขบเซาลงมากหลังจากที่ต้องเลิกทำประมงอวนรุน หลายรายขายเรือและหันไปทำงานรับจ้างต่างๆ รวมทั้งค้าขายเล็กๆ น้อยๆ อย่างไรก็ดี เมื่อราว 10 ปีที่ผ่านมา หลังจากที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติจากคลื่นสึนามิ การหาเงินกับทรัพยากรขายฝั่งเริ่มกลับมาคึกคักขึ้นอีกครั้ง โดยเฉพาะจากการเลี้ยงตัวอ่อนหอยนางรมในคลองมะรุ่ย ปัจจุบันมีชาวท่าสนุกราว 60-70 ครอบครัว จากทั้งหมด 295 ครอบครัว ที่มีรายได้จากการเลี้ยงตัวอ่อนหอยนางรม⁷ สภาพน้ำกร่อยในคลองมะรุ่ยเหมาะแก่การผลิตนอเพเลียส (ตัวอ่อน) หอยนางรม เมื่อตัวอ่อนเหล่านี้มีอายุได้ราว 6-8 เดือน ก็จะถูกขายต่อไปให้กับผู้เลี้ยงที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในราคาตัวละ 8-10 บาท เพื่อนำไปเลี้ยงต่อในพื้นที่น้ำเค็มที่มีสภาพเหมาะสมกว่า กระทั่งโตจนสามารถขายให้ร้านอาหารได้ นอกจากนั้นก็มีชาวท่าสนุกบางส่วนทำประมงตามฤดูกาล โดยใช้เรือขนาดเล็ก ทำอวนปูเป็นหลัก ตลอดจนมีรายได้เสริมเป็นครั้งคราวจากการเดินหาหอยตลับบนดอนหอย (เนินทรายกลางลำคลองมะรุ่ยเป็นที่อยู่อาศัยและพักตัวเติบโตของหอยตลับ) โดยเฉพาะหลังจากที่ชาวท่าสนุกได้ทำกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูดอนหอยแห่งนี้ การเก็บหอยแต่ละครั้งใช้เวลาราว 2-3 ชั่วโมง สร้างรายได้ 200-300 บาท โดยในแต่ละ “น้ำ” (หนึ่งรอบข้างขึ้นข้างแรม) สามารถเก็บหอยได้ 3-4 วัน

⁷ การเลี้ยงตัวอ่อนหอยนางรมเริ่มจากการล่อตัวอ่อนหอยนางรมจากคลอง โดยการปักหลักไม้และใช้แผ่นกระเบื้องหรือเปลือกหอยมาแขวนเพื่อล่อให้ลูกหอยนางรมมาเกาะ จากนั้นก็เอาเชือกร้อย แขนงพวงหอยกับล้อย่างรถจักรยานยนต์หรือแขวนในกระชังจนโตขึ้น ใช้เวลาราว 6-8 เดือน จึงขายได้ เหตุที่ไม่สามารถเลี้ยงหอยนางรมในคลองมะรุ่ยได้จนโตก็เพราะสภาพน้ำที่เป็นน้ำกร่อย เหมาะจะเป็นที่ผลิตนอเพเลียส (ตัวอ่อน) เท่านั้น หากเลี้ยงที่นี้ต่อไปเนื้อหอยนางรมจะมีสีคล้ำ ไม่สวยงาม ต่างจากหอยนางรมที่เลี้ยงในพื้นที่น้ำเค็ม.

เกาะยาวน้อย: การประมงและอาชีพด้านการท่องเที่ยว

ที่เกาะยาวน้อยมีทั้งการลดและเพิ่มขึ้นของการทำประมง สำหรับหมู่ 1 ซึ่งอยู่ในเขตเทศบาล เมื่อปี พ.ศ. 2542 มีเรือหัวโทงที่ทำประมงราว 65 ลำ แต่ปัจจุบันเหลือเรือที่ทำประมงอยู่ราว 11 ลำเท่านั้น เกาะยาวน้อยดูจะเป็นพื้นที่ที่มีคนรุ่นใหม่และรุ่นกลางหลายรายทำงานแบบคนชั้นกลาง เช่น เป็นครู พยาบาล ตำรวจ อยู่ในท้องที่ แน่แน่นอนว่าชีวิตคนเหล่านี้อยู่ห่างไกลจากการทำประมงมาก ขณะที่ชาวประมงอีกหลายรายก็ได้เปลี่ยนเรือประมงหัวโทงของตัวเองให้กลายมาเป็นเรือบรรทุกนักท่องเที่ยวหรือเรือทัวร์ มีการเสริมหลังคาเหล็กในเรือเพื่อความสะดวกสบายของนักท่องเที่ยว ขณะที่คนอีกจำนวนไม่น้อยของหมู่ 1 ก็ได้เข้ามาประกอบอาชีพต่างๆ ในธุรกิจการท่องเที่ยว (ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปข้างหน้า) ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้หลายครัวเรือนขาดแคลนแรงงานจนไม่อาจทำการประมงอย่างมีประสิทธิภาพได้อีกต่อไปและต้องเลิกทำประมงในที่สุด

อย่างไรก็ดี ในบางหมู่บ้านกลับมีจำนวนเรือประมงเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในหมู่ที่อยู่ห่างจากเขตเทศบาลหรือห่างจากแหล่งที่นักท่องเที่ยวนิยมไปพัก เช่น ในหมู่ 5 มีเรือประมงเพิ่มจาก 30 ลำเมื่อหลายปีก่อน มาเป็น 70 ลำในปัจจุบัน น่าสนใจว่าปัจจุบันชาวประมงนิยมซื้อเรือที่มีขนาดเล็กลงสำหรับวางอวนกุ้งและอวนปู แทนที่จะใช้เรือหัวโทงขนาดใหญ่ดังในอดีต นอกจากนั้น ครัวเรือนหนึ่งๆ อาจมีเรือลำเล็กๆ หลายๆ ลำตามจำนวนลูกหลาน ททรัพยากรที่พื้นตัวกลับมา มีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง ทำให้ไม่จำเป็นต้องใช้เรือและเครื่องยนต์ขนาดใหญ่ๆ เพื่อที่จะออกไปทำประมงในที่ไกลๆ อีกต่อไป เพียงแค่ใช้เรือประมงขนาดเล็กก็สามารถจับหาสัตว์น้ำตามริมชายฝั่งได้มากพอ

บ้านย่าหมี ตำบลเกาะยาวใหญ่: การประมงและการทำสวนยางพารา

แม้บ้านย่าหมี ตำบลเกาะยาวใหญ่ จะอยู่ติดกับเกาะยาวน้อยที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ และแม้ตำบลพุนใน ที่เป็นอีกตำบลหนึ่งบนเกาะยาวใหญ่เช่นกัน มีการขยายตัวของการท่องเที่ยวอย่างมาก แต่ที่บ้านย่าหมีกลับไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามา แม้ว่าที่ดินริมชายหาดทั้งหมดถูกซื้อโดยคนนอกมานานนับสิบปีแล้ว รวมทั้งมีโครงการร่วมทุนระหว่างนักลงทุนไทย

กับต่างชาติที่พยายามจะเข้ามาตั้งท่าเรือยอชต์ที่นี่ก็ตาม จนเกิดการประท้วงคัดค้านและโครงการก็ถูกยกเลิกไปในที่สุด

ปัจจุบันชาวบ้านย่านหมีส่วนใหญ่ทำประมงเป็นอาชีพหลัก หลังจากที่มีปัญหาจากเรืออวนลากและเรืออวนรุนจับลง จำนวนเรือประมงที่นี่ก็เพิ่มมากขึ้น บางครั้งเรือหนึ่งมีเรือประมง 2 ลำ บางรายก็เปลี่ยนมาใช้เรือประมงที่ลำใหญ่ขึ้น ทั้งนี้ แม้ส่วน양ที่เพิ่งเปิดกริดได้จะสามารถเป็นแหล่งรายได้ช่องทาง หรือช่วยทำให้หลายรายมีทุนในการทำประมงโดยไม่ต้องเป็นหนี้แฟปลาอีกต่อไป แต่การที่สถานการณ์การเปลี่ยนมือของที่ดินบนเกาะยาวใหญ่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรง ที่ดินการเกษตรที่นี่จึงถูกขายให้แก่คนนอกไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ ส่วน양ที่มีอยู่จึงเป็นเพียงสวนขนาดเล็กๆ ที่ไม่สามารถเป็นรายได้หลักของครอบครัวได้ ประกอบกับการที่ไม่มีช่องทางการทำมาหากินจากการขยายตัวของการท่องเที่ยวและอาชีพนอกภาคเกษตรอื่นๆ รายได้จากการทำประมงจึงยังคงมีความสำคัญ น่าสนใจว่าที่บ้านย่านหมีมีชาวประมงที่อายุน้อยอยู่มาก ต่างจากที่อื่นที่คนทำประมงมักอยู่ในวัยกลางคน ชาวประมงอายุน้อยเหล่านี้ส่วนใหญ่เรียนจบชั้นสูงสุดแค่ ม.3 หรือไม่ก็เป็นกลุ่มที่เรียนไม่ดีต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน

อาชีพนอกภาคการประมง

การประกอบอาชีพนอกภาคการประมงปัจจุบันของผู้คนในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา ประกอบด้วย การเพาะปลูก การรับจ้าง และการทำงานในภาคบริการหรือการท่องเที่ยว ในส่วนของการเพาะปลูกที่แม้จะมีการปลูกยางพาราเพิ่มขึ้นเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาตามราคายางที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งบางรายมีรายได้ใหม่ๆ จากการปลูกผักขายในตลาดท้องถิ่นที่ขยายตัวขึ้น เนื่องจากมีคนเข้ามาอาศัยอยู่ในท้องถิ่นมากขึ้น แต่ก็ดูเหมือนว่าการเพาะปลูกจะมีบทบาทค่อนข้างน้อยต่อชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนเมื่อเทียบกับการรับจ้างและการทำงานในภาคการท่องเที่ยว

การรับจ้าง

การรับจ้างในที่นี้หมายถึง การรับจ้างในภาคการเกษตร ที่สำคัญก็คือ การรับจ้างกรีดยาง ตั้งแต่อดีตมาแล้วที่ชาวบ้านป่าคลอกได้รับจ้างถางป่าปลูกสร้างสวนยางและกรีดยางให้กับเจ้าแก๊วหรือคนฐานะดีในท้องถิ่น แม้ชาวบ้านบางรายอาจจับจองที่ดินปลูกสร้างสวนยางเล็กๆ ของตนเองด้วยก็ตาม แต่ทุกวันนี้อาชีพหลักของคนบ้านป่าคลอก โดยเฉพาะคนที่มีอายุในวัยกลางคน ก็คือการเป็นลูกจ้างกรีดยางให้กับเจ้าของสวนยางใหญ่ๆ ซึ่งก็ดูเหมือนว่าจะเป็นอาชีพที่น่าพอใจ ดังที่หญิงวัยกลางคนรายหนึ่งเล่าถึงการรับจ้างกรีดยางของตนว่า “ในสวนที่กรีดยางนี้ เจ้าของแบ่งเงินให้ 60-40...เป็นสวนขนาดใหญ่ เจ้าของสวนมีลูกน้องหลายคน เค้าแบ่งล๊อคให้แต่ละคนกรีดยาง... ของตัวเองวันหนึ่งๆ กรีดยางและทำเป็นยางแผ่นได้ ราว 22 แผ่น มีรายได้ 600-700 บาทต่อวัน ทำงานที่สวนนี้มานาน เจ้าของไว้วางใจเราเพราะเรามีความซื่อสัตย์... พี่น้องหลายคนก็รับจ้างกรีดยาง บางคนก็สามารถยกบ้านใหม่ได้จากการรับจ้างกรีดยาง” (ข้อมูลจากเวทีระดมข้อมูลกลุ่มย่อย บ้านป่าคลอก ตำบลป่าคลอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต วันที่ 27-28 กรกฎาคม พ.ศ. 2556)

นอกจากนั้นก็ยังมีการรับจ้าง “แทงปาล์ม” (เก็บผลปาล์ม) ซึ่งทำกันมากที่บ้านท่าสนุก การแทงปาล์มต้องทำเป็นทีม ทีมละ 6 คน ได้ค่าจ้างตันละ 400 บาท วันหนึ่งก็จะเก็บได้ราว 8-9 ตัน แบ่งรายได้กันตามสัดส่วนความรับผิดชอบ ทีมรับจ้างแทงปาล์มจะตระเวนรับงานในหลายอำเภอที่ใกล้เคียง หัวหน้าทีมมักเป็นพ่อค้ารับซื้อผลปาล์มไปด้วยในตัว โดยนำไปขายต่อที่ลานเทพาล์มในท้องถิ่น การรับจ้างเก็บผลปาล์มสามารถยึดเป็นอาชีพหลักได้ บางรายที่เลิกทำประมงไปเมื่อครั้งที่ทรัพยากรสัตว์น้ำเสื่อมโทรมเมื่อหลายปีก่อนและหันมาประกอบอาชีพรับจ้างเก็บผลปาล์มเป็นหลัก เพราะ “การรับจ้างเก็บผลปาล์มไม่ต้องใช้ทุนมาก ใช้เพียงแรงกายเท่านั้น” (ข้อมูลจากเวทีระดมข้อมูลกลุ่มย่อย บ้านท่าสนุก หมู่ 3 ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา วันที่ 21 -22 มิถุนายน พ.ศ. 2556)

งานรับจ้างอีกอย่างที่สำคัญของชาวท่าสนุกก็คือ การจับและคัดกุ้งจากบ่อเลี้ยงกุ้ง โดยทำงานให้แพรับซื้อในตำบลที่ปัจจุบันมีอยู่ 4 แพ คนท่าสนุกทั้งหญิงและชายเริ่มทำอาชีพนี้กันมาตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2540 ที่การเลี้ยงกุ้งเฟื่องฟู ปัจจุบันมีผู้จัดการแพคอยจัดคิวให้แรงงาน

ทุกคนได้หมุนเวียนทำงานอย่างต่อเนื่อง บางครั้งก็ต้องไปทำงานไกลถึง จังหวัดระนอง มีรายได้ 250-350 บาท⁸ ต่อถุงหนึ่งตู้คอนเทนเนอร์ (แต่ละตู้บรรจุถุง 5 ตัน) ในแต่ละวันทำได้ราว 2-3 ตู้

งานในภาคบริการและการท่องเที่ยว

ในจำนวนพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง มี 2 พื้นที่ที่ผู้คนประกอบอาชีพเกี่ยวกับภาคบริการและการท่องเที่ยวกันมาก แห่งแรกคือ บ้านป่าคลอก ซึ่งมีโรงแรมรีสอร์ทหรูรายรอบหลายแห่ง ตั้งแต่ราว 20 ปีมาแล้ว ที่คนป่าคลอกแทบทุกครัวเรือนจะต้องมีสมาชิกอย่างน้อยสักหนึ่งคนทำงานเป็นแม่บ้าน คนสวน คนขับรถ หรือคนขับเรือให้กับโรงแรมและรีสอร์ทหรูเหล่านี้ ควบคู่ไปกับอาชีพอื่นของสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว เช่น รับจ้างกรีดยาง ทำประมง ปลูปลูกบางรายก็อาจไปทำงานโรงแรมหรือสนามกอล์ฟที่อยู่ไกลออกไปอีกฝั่งหนึ่งของเกาะภูเก็ต ซึ่งการเดินทางไปกลับก็สามารถทำได้โดยง่ายในปัจจุบัน เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวก ส่วนคนรุ่นลูกที่เรียนจบระดับอนุปริญญาหรือปริญญาตรีก็มักเข้าทำงานในตำแหน่งระดับกลางในธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น เป็นผู้จัดการโรงแรม หรือทำงานในเรือสำราญ เป็นต้น ขณะที่คนรุ่นใหม่ที่ยังการศึกษาไม่สูง เช่น จบแค่ ม.3 หรือ ม.6 ก็ทำงานในตำแหน่งที่เน้นการใช้แรงงาน เช่น พายเรือให้นักท่องเที่ยว

นอกจากนั้น การขยายตัวของเมืองและการท่องเที่ยวทำให้บางรายมีรายได้จากการให้เช่าที่ดินหรือทำบ้านเช่าด้วย เช่น “พีศรี” หญิงวัยกลางคนและแม่ของเธอ มีรายได้หลักมาจากค่าเช่าที่ดินขนาด 6 ไร่ จากบริษัทผักและผลไม้แห่งหนึ่ง พวกเขาได้เงินจากค่าเช่าเกือบ 20,000 บาทต่อเดือน หรือครอบครัว “พีสม” ที่นอกเหนือจากรายได้เดือนละหมื่นกว่าบาทของภรรยาที่ทำงานเป็นแม่บ้านโรงแรมมานานกว่า 19 ปีแล้ว ครอบครัวนี้ยังมีรายได้

⁸ ผู้หญิงและผู้ชายได้รับค่าจ้างในการรับจ้างจับและคัดแยกกุ้งไม่เท่ากัน เนื่องจากความหนักเบาในงานแต่ละส่วนไม่เท่ากัน ผู้ชายทำหน้าที่ด้านทอ (ติดตั้งท่อและสูบน้ำออกจากบ่อเลี้ยง) และลงจับกุ้ง ได้ค่าแรง 350 บาท ต่อถุงหนึ่งตู้คอนเทนเนอร์ ส่วนผู้หญิงที่ทำหน้าที่คัดแยกขนาดกุ้ง ได้ค่าแรงถุงละ 250 บาท.

หลักมาจากการทำห้องแถวชั้นเดียวให้เช่าจำนวน 9 ห้อง เก็บค่าเช่าเดือนละ 2 พันกว่าบาท ต่อห้อง ลูกค้าส่วนใหญ่ก็คือ พนักงานโรงแรมที่ทำงานอยู่บริเวณใกล้เคียง รายได้เหล่านี้เพียงพอที่พี่สมและภรรยาจะส่งเสียให้ลูกเรียนที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิตในกรุงเทพมหานคร

อีกแห่งคือที่เกาะยวน้อยที่ผู้คนมีชีวิตทางเศรษฐกิจเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวอย่างคึกคัก โดยเฉพาะในเขตเทศบาลซึ่งเป็นย่านชุมชนและตลาด ซึ่งมีช่องทางมากในการลงทุนประกอบอาชีพนอกภาคการประมง จากเดิมที่จำกัดอยู่แค่การเป็นแรงงานรับจ้างในเหมืองแร่หรือในโรงเตาถ่านจากไม้โกงกาง และการถือรถสามล้อรับจ้างในเมืองภูเก็ต มาเป็นการทำงานที่หลากหลาย บางคนได้ขายเรือประมงมาลงทุนซื้อรถกระบะวิ่งรับส่งนักท่องเที่ยวบนเกาะ วิทยุรุ่นหลายรายการทำงานเป็นพนักงานประจำเรือโดยสารระหว่างภูเก็ต-เกาะยวน บางส่วนขายอาหาร ทำร้านค้า ทำกิจการให้เช่ารถมอเตอร์ไซด์หรือจักรยาน บางคนทำร้านนวดเพื่อสุขภาพ บ้างก็ให้เช่าบ้านหรือตึกแถวในเขตเทศบาลแก่คนนอกที่เข้ามาทำธุรกิจ บ้างก็ลงทุนทำบังกะโลหรือห้องพักบริการนักท่องเที่ยว กลุ่มแม่บ้านหลายกลุ่มทำผ้าบาติกขาย รวมทั้งการเปิดไร่นาสวนผสมให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาซื้อกินมะพร้าวสดๆ ถึงในสวน ทั้งนี้ยังไม่นับรวมกิจกรรมโฮมสเตย์สองกลุ่มที่ชาวบ้านในท้องถิ่นร่วมกันดำเนินการ มีสมาชิกเข้าร่วมหลายสิบราย นอกจากนั้นก็ยังมีคนเกาะยวน้อยอีกจำนวนหนึ่งที่ทำงานกับโรงแรมหรือรีสอร์ทระดับ 5-6 ดาว มีทั้งที่เป็นแม่บ้าน คนสวน รวมทั้งงานในระดับผู้จัดการและพนักงานต้อนรับสำหรับคนรุ่นใหม่ที่มีวุฒิการศึกษา

ประมงขนาดเล็กกับชีวิตทางเศรษฐกิจในอ่าวพังงา

สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันระหว่างชุมชนชายฝั่งกับชุมชนชนบทอื่นๆ ก็คือ การที่กิจกรรมการผลิตในภาคการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นการประมงสำหรับในกรณีแรก และการเพาะปลูกสำหรับในกรณีหลัง มีความสำคัญในฐานะรายได้หลักของครัวเรือนลดน้อยลงทุกที อันเป็นทิศทางการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทร่วมสมัยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ดู Rigg and Salamanca 2012; Rigg 2006, 2001) ในขณะที่กิจกรรมนอกภาคเกษตรกลับมีบทบาทมาก

ขึ้นท่ามกลางการขยายตัวเข้าสู่ชนบทของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน อุตสาหกรรม ธุรกิจ ภาคบริการ และความเป็นเมือง ทำให้โอกาสในการทำงานนอกภาคเกษตรมีมากขึ้น

อย่างไรก็ดี ท่ามกลางทิศทางการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายคลึงกันนี้ยังมีสิ่งที่แตกต่างกัน กล่าวคือ สำหรับชุมชนที่ทำการเพาะปลูกเป็นหลัก การลดลงของที่ดินการเกษตรจากการแจกจ่ายให้ลูกหลานจะเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้บทบาทของการเกษตรต่อครัวเรือนลดลง แต่ในกรณีชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา พื้นที่ทำประมงชายฝั่งไม่ได้ลดน้อยลง เนื่องจากชายฝั่งทะเลเป็นพื้นที่สาธารณะที่บุคคลจะจับจองไม่ได้ ประกอบกับการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งที่ประสบผลสำเร็จ รวมทั้งการประกาศขยายเขตอ่าวพังงาก็ช่วยป้องกันไม่ให้พื้นที่ทำประมงที่มีอยู่ถูกริตรอนโดยประมงขนาดใหญ่หรือประมงแบบทำลายล้าง นอกจากนั้น ในขณะที่ชุมชนเกษตรกรรมต้องประสบกับภาวะที่ดินในการเพาะปลูกเสื่อมโทรมลงทุกที อันเป็นผลจากการทำเกษตรที่เข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ เพื่อเอาชนะความเสื่อมโทรม รวมทั้งภาวการณ์ที่ต้องเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบธุรกิจอุตสาหกรรมการเกษตรอย่างใกล้ชิดมากขึ้น โดยเฉพาะการเข้าสู่ระบบการเกษตรแบบพันธสัญญา (ดู อนันต์ กาญจนพันธุ์ 2554; จามะรี เชียงทอง 2556) ในทางตรงกันข้าม ความอุดมสมบูรณ์ของทะเลได้ฟื้นตัวกลับมามากที่ชายฝั่งอ่าวพังงา ในช่วง 10-15 ปีที่ผ่านมา ขณะที่การทำประมงที่เข้มข้นมากขึ้นก็ไม่ได้เกิดขึ้นกับประมงขนาดเล็กที่นี้ รูปแบบการทำประมงของชาวประมงขนาดเล็กอ่าวพังงาแทบไม่แตกต่างจากเดิม เมื่อราว 15-20 ปีที่แล้ว ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พวกเขาก็ได้ใช้เรือประมงแบบติดเครื่องยนต์และใช้เครื่องมือประมงสมัยใหม่มาได้ระยะหนึ่งแล้ว นอกจากนั้น ในปัจจุบันการขายสินค้าสัตว์น้ำที่จับได้ก็สามารถขายได้โดยตรงให้แก่ผู้บริโภคหรือโรงแรมและรีสอร์ทในท้องถิ่นในราคาที่ดีกว่า โดยไม่จำเป็นต้องนำสัตว์น้ำที่ได้ส่งเข้าสู่โรงงานห้องเย็นในอุตสาหกรรมธุรกิจประมงผ่านระบบแพปลาในหมู่บ้านแต่เพียงอย่างเดียวดังเช่นในอดีต

กระนั้นก็ดี พื้นที่ชายฝั่งที่ยังคงอยู่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่กลับคืนมา และตลาดท้องถิ่นที่เปิดกว้าง ก็ไม่ได้หมายความว่าประมงจะต้องเป็นอาชีพหลักของผู้คนส่วนใหญ่ ปัจจุบันผู้คนในอ่าวพังงามีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ในครัวเรือนหนึ่งอาจมีทั้งทำประมงและทำอาชีพอื่นๆ ควบคู่กันไป หรือบางครัวเรือนก็ไม่ได้ทำประมงอีกต่อไป ขณะที่การทำประมงก็ไม่เคยหยุดนิ่ง บางกรณีการทำประมงมีความสำคัญต่อครัวเรือนมาก

ขึ้นและครัวเรือนได้ลงทุนทำประมงมากขึ้น แต่บางกรณีก็เปลี่ยนมาสู่การทำประมงที่มีขนาดเล็กลงและใช้ทุนน้อยลง ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขเฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าถึงโอกาสในการประกอบอาชีพอื่น

กรณีเกาะยาวน้อย แม้จะยังมีคนบางส่วนที่ทำประมงเป็นอาชีพหลัก แต่ก็มีความครัวเรือนจำนวนไม่น้อยที่ออกจากการทำประมงไปอย่างสิ้นเชิง หลายคนให้เหตุผลไปในแง่ส่วนตัว เช่น สูงวัยเกินกว่าที่จะทำการประมงต่อไปได้ ความเจ็บป่วยของคนในครอบครัวที่ทำให้ต้องขาดแคลนแรงงาน หรือไม่ก็หมดภาระต้องหาเงินส่งเสียลูกหลานเรียนหนังสือ จึงไม่จำเป็นต้องทำงานหนักในการประมงอีกต่อไป ประกอบกับคนรุ่นลูกที่มีการศึกษาก็เริ่มทำงานแบบชนชั้นกลางที่มั่นคง เช่น เป็นครู พยาบาล รับราชการอื่นๆ บางรายก็มีงานด้านอื่นที่ต้องทำ จนไม่สามารถทำการประมงได้อีก เช่น ต้องไปทำงานการเมืองท้องถิ่น ต้องดูแลการค้าขาย หรือธุรกิจที่เพิ่งลงทุนไปอย่างกิจการบังกะโล น่าสนใจว่าการออกจากภาคการประมงของคนเกาะยาวน้อยมักเป็นไปในเชิงบวก กล่าวคือ สามารถมีชีวิตที่มั่นคงหลังจากที่เลิกทำการประมง อย่างไรก็ดี ในบางพื้นที่ยังมีคนจำนวนไม่น้อยที่ทำอาชีพนอกภาคการประมงและมีชีวิตแบบลุ่มๆ ดอนๆ ดังกรณีชาวทำสวนที่ดำรงชีพด้วยการรับจ้างรายวันจับและคัดแยกกุ้งที่ผ่านมาชาวทำสวนได้ผ่านความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างในการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชายฝั่ง ไม่ว่าจะเป็นการที่ต้องเลิกทำประมงอวนรุนและการขาดทุนจากนาุ้ง ทำให้ไม่มีความต่อเนื่องในการพัฒนาทักษะความชำนาญในการทำประมงชายฝั่ง การทำประมงจึงลุ่มๆ ดอนๆ จนไม่สามารถทำให้เป็นอาชีพหลักได้ แม้ในระยะหลังการเลี้ยงตัวอ่อนหอยนางรมจะเริ่มมีมากขึ้นก็ตาม

ในหลายกรณีการประมงหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งมีฐานะเป็นอาชีพเสริมจากรายได้หลักในด้านอื่น รวมทั้งช่วยลดรายจ่ายค่าอาหาร การประมงแบบเดินเท้าที่บ้านป่าคลอกเป็นรายได้เสริมที่ดีแก่คนวัยกลางคนที่มีความรู้หลักในการรับจ้างกรีดยาง สำหรับกรณีที่การประมงมีบทบาทมาก ก็เป็นที่ชัดเจนว่าครัวเรือนไม่สามารถอยู่ได้ด้วยรายได้จากการประมงแต่เพียงแหล่งเดียว แต่ต้องมีอาชีพเสริมอื่นด้วย ทั้งนี้ ไม่ว่าการประมงจะมีบทบาทมากหรือน้อยต่อเศรษฐกิจครัวเรือน หากมีเหตุให้ต้องหยุดทำประมงก็จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือเกิดภาวะเงินทองไม่คล่องมือขึ้นอย่างแน่นอน

แม้การทำประมงจะสร้างความหลากหลายในการประกอบอาชีพให้แก่ครัวเรือน แต่คนทำประมงในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่เห็นว่า การทำประมงไม่สามารถเป็นอาชีพที่ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตหรือยกฐานะทางเศรษฐกิจได้ แม้จะพยายามใช้เวลาหรือลงทุนมากขึ้นในการทำประมงแล้วก็ตาม หรือแม้ว่าทุกวันนี้ทรัพยากรชายฝั่งจะฟื้นตัวขึ้นมามากแล้วก็ตาม ดังที่รายหนึ่งกล่าวในเวทีระดมข้อมูล เกาะยาวนาน้อย ตำบลเกาะยาวนาน้อย จังหวัดพังงา วันที่ 23-24 สิงหาคม พ.ศ. 2556 ว่า “ประมงทำได้ แต่ไม่รวย ทำมาสิบปีแล้วก็ไม่รวย ทำไปอีกสิบปีก็ไม่รวย” ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากประมงชายฝั่งนั้นมีขีดจำกัดในเชิงระบบนิเวศในอาณาบริเวณหนึ่งๆ เช่น บริเวณอ่าวหนึ่งๆ หากชาวประมงทำการประมงอย่างเข้มข้นเกินไป ก็จะเกิดการรับได้ (carrying capacity) ของระบบนิเวศ นอกจากนั้น หากลงทุนมากเกินไปในการทำประมง แม้จะช่วยให้สามารถออกไปหากินในบริเวณที่ไกลออกไปนอกเหนือจากบริเวณอ่าวหรือทะเลแถบหน้าบ้านตน แต่การลงทุนที่สูงก็อาจไม่คุ้มค่า เนื่องจากทะเลในบริเวณอื่นก็มีผู้ทำประมงอยู่เป็นประจำแล้ว นอกจากนั้น น่าสนใจว่าในพื้นที่ศึกษา การวัดระดับความรวยความจนไม่ได้มาจากการครอบครองปัจจัยการผลิตด้านการประมง เช่น มีเรือใหญ่หรือมีเครื่องยนต์เรือใหญ่ แต่วัดจากการมีที่ดินที่ก่อให้เกิดรายได้ เช่น สวนปาล์ม สวนยางพารา (ไม่ใช่พื้นที่ปลูกเพื่อกินหรือนาร้าง) รวมทั้งวัดจากกิจการทางธุรกิจที่ประสบผลความสำเร็จ ชาวบ้านหลายรายระบุว่าหากได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอีกสักก้อนก็จะนำเงินทุนนั้นมาลงทุนค้าขาย มากกว่าที่จะนำมาเพิ่มทุนในการทำประมงของตน แม้ว่าการค้าขายนั้นบางส่วนจะเกี่ยวข้องกับการประมงก็ตาม เช่น ค้าขายสินค้าสัตว์น้ำหรือเครื่องมือประมง เป็นต้น

อย่างไรก็ดี แม้ทรัพยากรชายฝั่งและประมงชายฝั่งจะมีขีดจำกัด และแม้ว่าการประมงชายฝั่งจะไม่ได้เป็นแหล่งรายได้หลักของครัวเรือนจำนวนหนึ่งในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงาอีกต่อไป หรือถ้าเป็นรายได้หลักก็ไม่สามารถช่วยให้สะสมทุนหรือนำมาสู่สถานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นได้ แต่การประมงก็ยังจำเป็น อีกทั้งการรักษาทรัพยากรชายฝั่งให้มีความสมบูรณ์ก็ยังมีมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากประมงเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความหลากหลายในการดำรงชีพของครัวเรือน หากไม่ได้ทำประมง หลายครัวเรือนจะตกอยู่ในสภาวะฝืดเคืองในทันที แม้จะประกอบอาชีพอื่นอยู่ด้วยก็ตาม นอกจากนั้น แม้ว่าการแสวงหาหนทางกลับมาทำประมง

อีกครั้งในอ่าวพังงาจะไม่ชัดเจนเท่ากับกรณีศึกษาที่อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ในงานของ ปีเตอร์ แวนเดอร์เกิสต์ (Peter Vandergeest (2012)) แต่คนในอ่าวพังงาในพื้นที่ศึกษาต่างก็คาดหวังให้การประมงในปัจจุบันและอนาคตได้ทำหน้าที่อย่างที่เสนอไว้ในงานของ แวนเดอร์เกิสต์ นั่นคือ เป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพของคนชายขอบซึ่งยากจน มีการศึกษาน้อย ขาดทักษะฝีมือแรงงานที่จะทำงานที่มั่นคงนอกภาคเกษตร แม้การทำประมงจะเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยความสามารถเฉพาะตัวที่มาจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ รวมทั้งร่างกายที่แข็งแรง ตลอดจนต้องมีทุนและการจัดการแรงงานที่ดี แต่ทั้งนี้ การทำประมงเพื่อเลี้ยงชีพก็ยังมีความเป็นไปได้มากหากทรัพยากรชายฝั่งมีความสมบูรณ์

องค์กรชาวประมงขนาดเล็กอ่าวพังงาทำมกลางการเปลี่ยนแปลงชนบท

ตลอดระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา องค์กรชาวประมงขนาดเล็กหรือประมงพื้นบ้านอ่าวพังงามีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งจนกลับมา มีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง อย่างไรก็ตาม ทำมกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงชนบท การขยายตัวของเมืองและการท่องเที่ยว และกระแสทุนโลกาภิวัตน์ ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งไม่ใช่สิ่งเดียวที่องค์กรชาวประมงขนาดเล็กต้องเผชิญ แต่ยังมีความท้าทายอีกหลายประการที่จะส่งผลกระทบต่อบทบาทภายนอกขององค์กรฯ ในการเสริมสร้างความมั่นคงในชีวิตและอำนาจต่อรองของผู้คนในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา

ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งในปัจจุบัน

เนื่องจากการประมงชายฝั่งขนาดเล็กมีความสำคัญในการสร้างความหลากหลายในการดำรงชีพของครัวเรือน อีกทั้งยังสามารถเป็นทางเลือกในอนาคตให้แก่คนที่ไม่สามารถก้าวไปสู่อาชีพที่มั่นคงอื่นๆ นอกภาคเกษตรได้ ดังนั้น การรักษาทรัพยากรชายฝั่งให้สมบูรณ์ได้ต่อไป จึงมีความสำคัญและเป็นภารกิจหลักขององค์กรชาวประมงขนาดเล็กเหล่านี้

ปัจจุบันแม้ทรัพยากรชายฝั่งจะฟื้นตัวขึ้นมาก อีกทั้งกิจกรรมการอนุรักษ์ของชาวบ้านก็ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ แต่ก็ยังคงมีปัญหาอยู่ อาทิ การบุกเบิกที่อยู่อาศัยใหม่ในป่าชายเลนโดยคนในชุมชนเอง การที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ใช้พื้นที่ป่าชายเลนอย่างไม่เหมาะสมด้วยการใช้เป็นที่ทิ้งขยะ การวางปะการังเทียมของหน่วยงานรัฐที่ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนจนสร้างความเสียหายต่อเครื่องมือประมงเล็ก การดัดแปลงเครื่องมือประมงอย่างไม่เหมาะสมหรือผิดประเภทของชาวบ้านบางส่วนที่เพิ่งเกิดขึ้นหลังจากทรัพยากรชายฝั่งฟื้นตัว อาทิ ไซปูแบบพับได้ที่ติดตาข่ายเล็กเกินขนาด การใช้เรือปั่นไฟ ปลากระตักมาล่อจับสัตว์ชนิดอื่น การคราดหอยด้วยเรืออวนลากเล็ก เป็นต้น

ที่สำคัญคือมีปัญหาใหม่ๆ เกิดขึ้น นั่นคือ มีความเห็นที่แตกต่างกันว่าเมื่อการฟื้นตัวของทรัพยากรชายฝั่งเกิดขึ้นอย่างเต็มที่แล้ว ชุมชนควรจะจัดการอย่างไรกับทรัพยากรเหล่านี้ กรณีตำบลเกาะยาวน้อย หลังการอนุรักษ์และห้ามการคราดหอยหลายมานานหลายปี หอยลายจำนวนมากทับถมอยู่ในชั้นดิน ปัจจุบันเริ่มมีการถกเถียงกันระหว่างชมรมชาวประมงพื้นบ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชาวบ้านทั่วไป ว่าควรเปิดให้มีการคราดหอยลายหรือไม่ ถ้ามี ควรมีกฎกติกาอย่างไร หากไม่เปิดให้ ก็จะเป็นการอนุรักษ์ที่ผ่านมากลับทำให้คนในท้องถิ่นจะต้องทรัพยากรไม่ได้และไม่ได้เป็นการอนุรักษ์เพื่อความอยู่ดีกินดีของคน ขณะเดียวกันก็ต้องระวังไม่ให้นายทุนคนนอก เช่น พ่อค้าคนกลางที่มีเครือข่ายเชื่อมโยงกับโรงงานผลิตหอยลายกระป๋องเข้ามาหาประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว น่าสนใจว่าท่ามกลางการเติบโตของการท่องเที่ยว หอยลายได้กลายเป็นเมนูหลักบนโต๊ะอาหารของนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวจีน เช่นเดียวกับสินค้าสัตว์น้ำอื่นที่ไม่เคยมีราคามาก่อน เช่น ปลิงทะเล ที่กลายมาเป็นสินค้าที่มีราคาแพง และต้องการกฎกติกาในการใช้ประโยชน์ นอกจากนั้นก็มีปัญหาจากแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาทำงานในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ซึ่งมักเดินเท้าออกไปจับสัตว์น้ำวัยอ่อนไปเพื่อเป็นอาหาร โดยไม่รับรู้ถึงกฎระเบียบหรือระบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนที่มีอยู่ดังที่เกิดขึ้นที่บ้านป่าคลอก

ปัญหาเหล่านี้อยู่ระหว่างการแก้ไข น่าสนใจว่าจากประสบการณ์การทำงานที่ยาวนาน แกนนำองค์กรชาวประมงขนาดเล็กทราบว่าควรจะต้องปฏิบัติหรือจัดการอย่างไรกับปัญหา เช่น การประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเอ็นจีโอ เพื่อจัดให้มีการพูดคุยหาข้อตกลงระหว่าง

คู่ขัดแย้ง การผลักดันให้ฝ่ายปกครองอย่างถาวร ผู้ใหญ่บ้าน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามาทำหน้าที่แก้ปัญหา แม้การแก้ปัญหาจะยังไม่เห็นผล แต่สถานการณ์เช่นนี้ก็บ่งชี้ว่า กลุ่มอนุรักษ์/องค์กรชาวประมงขนาดเล็กพอจะยังสามารถจัดการดูแลปัญหาเหล่านี้ได้

ปัญหาจากการขยายตัวของเมืองและการท่องเที่ยว

ต่างจากปัญหาด้านทรัพยากรชายฝั่งที่ยังสามารถจัดการดูแลได้ดี ปัญหาจากการขยายตัวของเมืองและการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่แทบจะอยู่เหนือการจัดการขององค์กรชาวประมงขนาดเล็ก ทั้งนี้ การขยายตัวของเมืองและการท่องเที่ยวมีข้อดีในแง่ที่เพิ่มโอกาสในการประกอบอาชีพนอกภาคการประมง ขณะที่องค์กรชุมชนบางแห่งก็สามารถกำกับการทิศทางการขยายตัวของเมืองและการท่องเที่ยวได้ในระดับหนึ่ง เช่น เครือข่ายองค์กรชุมชนที่เกาะยวน้อย ที่พยายามวางกฎเกณฑ์สำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวจากภายนอก เช่น แนวปฏิบัติว่าควรต้องจ้างงานคนในท้องถิ่น การให้โรงแรมหรือรีสอร์ททำซัชนักท่องเที่ยว ให้เคารพวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับข้อห้ามในศาสนาอิสลาม และการที่ต้องให้ความร่วมมือกับท้องถิ่นในกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น ตลอดจนการผลักดันการขึ้นฝั่งพื้นที่ และการรักษาป่าต้นน้ำของเกาะ

กระนั้นก็ตาม การควบคุมกำกับทิศทางการท่องเที่ยวของชุมชนก็ทำได้เพียงระดับหนึ่งและหลายเรื่องก็อยู่พ้นไปจากการควบคุมของชุมชน โดยเฉพาะปัญหาการเปลี่ยนมือของที่ดิน ทั้งนี้ ที่ดินจำนวนมากในอ่าวพังงาได้ทยอยตกอยู่ในมือคนนอกที่มากกว่าวนซื้อไว้นานนับสิบปีแล้ว ผู้ซื้อส่วนใหญ่เป็นนักลงทุน นักการเมืองที่มีชื่อเสียง หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ โดยเฉพาะที่เกาะยวน้อยและเกาะยาวใหญ่ที่พื้นที่ชายหาดได้ถูกขายให้คนนอกไปหมดแล้ว แม้การซื้อที่ดินโดยคนนอกบางส่วนจะเป็นไปตามขั้นตอนการซื้อขายตามปกติ แต่ก็มีส่วน โดยเฉพาะที่ดินบนเนินเขาในเขตป่าต้นน้ำ ซึ่งเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ที่มีการออกเอกสารสิทธิเพิ่มเติมอย่างไม่ชอบมาพากล อย่างไรก็ดี การที่ดินกลายไปเป็นของผู้ประกอบการรีสอร์ทหรือโรงแรมในกรณีทั่วๆ ไป ก็ยังไม่ใช่วิธีการที่น่าหนักใจเท่ากับการเข้ามาครอบครองที่ดินของบุคคลหรือองค์กรที่คนท้องถิ่นไม่สามารถควบคุมหรือเข้าถึงได้ ดังกรณีการเข้ามากว้านซื้อที่ดินและตั้งสาขาของวัดขนาดใหญ่ชื่อดังแห่งหนึ่งย่านปทุมธานี

บนเกาะยวน้อย คนเกาะยวน้อยบอกในเวทีระดมข้อมูลครั้งเดียวกันว่า “ไม่รู้จะไปประสานงาน หรือพูดจากับใครดี วัดนี้ซื้อได้แม้แต่ น.ส.3 ส่วนกับทางโรงแรมริสอร์ทहरुเรายังเข้าถึงได้ ประสานงานได้ มีอะไรทาง อบต. ก็สามารถประสานได้ พวกริสอร์ทहरुไม่มีการบุกรุกที่ป่าอย่างผิดกฎหมาย เพราะพวกเขาต้องลงทุนมาก จึงจำเป็นต้องทำในที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ หากไม่มีเอกสารสิทธิก็สร้างไม่ได้”

อีกปัญหาหนึ่งก็คือความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศโดยรวม ซึ่งหากเกิดปัญหาในที่หนึ่งก็จะส่งผลกระทบต่อทั้งหมด ตัวอย่างเช่น การทำลายป่าต้นน้ำคลองมะรุ่ยและการเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมยางพาราและปาล์มน้ำมันและโรงเลี้ยงหมูในบริเวณพื้นที่กลางน้ำ ได้ส่งผลเสียต่อคุณภาพน้ำในคลองทั้งสาย รวมทั้งบริเวณปากคลองมะรุ่ยที่ชาวท่าสนุกเลี้ยงตัวอ่อนหอยนางรมและอนุรักษ์ป่าชายเลนเอาไว้ อีกกรณีหนึ่งก็คือที่บ้านป่าคโลก ที่มีการขยายตัวของเมืองภูเก็ตและบ่อเลี้ยงกุ้งอยู่โดยรอบ รวมทั้งมีโครงการพัฒนาท่าเทียบเรือยacht ของเอกชนในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งส่งผลทำให้คุณภาพน้ำที่อ่าวป่าคโลกเสื่อมลง แม้ชาวบ้านป่าคโลกจะดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูอ่าวป่าคโลกมานานหลายปีแล้วก็ตาม

ผู้คนที่หลากหลายใน “ชุมชน”

ปัจจุบันชุมชนชายฝั่งทะเลอ่าวพังงามีประชากรและกลุ่มคนเข้ามาอาศัยอยู่อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นคนตามหมู่บ้านจัดสรรที่ขยายตัวเข้ามาในบริเวณชุมชนและคนที่อยู่ตามบ้านเช่าจำนวนมาก ขณะที่บางแห่งผู้ประกอบการนายทุนคนนอกที่มาทำรีสอร์ทและโรงแรมก็กลายมาเป็นส่วนหนึ่งชุมชน ในทุกพื้นที่ศึกษา องค์กรชาวประมงขนาดเล็กเป็นเพียงส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งของชุมชนที่มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ที่บ้านป่าคโลกชมรมฯ มีสมาชิกอยู่ราว 30 คนเท่านั้น ท่ามกลางประชากรของทั้งหมู่บ้านที่มีเกือบสองพันคน ขณะที่ที่บ้านท่าสนุกเอง แม้กลุ่มอนุรักษ์ฯ จะทำงานฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งอย่างเข้มแข็งโดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำ แต่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ก็เป็นเพียงแค่กลุ่มหนึ่งท่ามกลางกลุ่มอื่นๆ อีกจำนวนมากที่หน่วยงานต่างๆ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามาสนับสนุน เช่น กลุ่มเครื่องแกงตำมือ กลุ่มผ้าบาติก กลุ่มทำขนม ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้มีอยู่ทั้งในระดับคุ้มบ้านจนถึงระดับตำบล

เช่นเดียวกับที่บ้านย่าหมี ต.เกาะยาวใหญ่ ที่ชมรมชาวประมงพื้นบ้านบ้านย่าหมีก็เป็นเพียงกลุ่มเล็กๆ ในตำบลหรือบนเกาะ ในขณะที่คนอื่นๆ ก็ไม่ได้มาสนใจให้ความสำคัญกับการทำงานอนุรักษ์หรือฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งของชมรมฯ เลย ไม่ต่างจากที่เกาะยวายน้อยที่แม้การดำเนินงานของชมรมชาวประมงพื้นบ้านเกาะยวายน้อยจะมีความเข้มแข็ง มีจำนวนสมาชิกเข้าร่วมมาก แต่เมื่อเทียบกับการเปลี่ยนแปลงของเกาะยวายน้อยในฐานะแหล่งท่องเที่ยวระดับโลกและการที่ผู้คนบนเกาะมีหลากหลายกลุ่ม ที่มีความแตกต่างกันทั้งในสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมและในเชิงความคิด ดังนั้น จึงน่าสนใจติดตามต่อไปว่าองค์กรชาวประมงขนาดเล็กจะสามารถมีบทบาทต่อไปได้อย่างไรท่ามกลางสถานการณ์เหล่านี้

บทสรุป

หากย้อนกลับไปเมื่อสัก 20-25 ปีที่ผ่านมา เป็นที่ทราบกันดีในหมู่นักพัฒนาและหน่วยงานรัฐในฝั่งอันดามันว่า ผู้คนที่อาศัยอยู่ตามริมชายฝั่งทะเล รวมทั้งในอ่าวพังงา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิม คือกลุ่มคนที่ยากจนและล้าหลังที่สุดเมื่อเทียบกับคนไทยพุทธ และคนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ คนเหล่านี้อาศัยในบ้านที่ไม่มั่นคงตามริมป่าชายเลน ไม่มีถนน ไฟฟ้า และน้ำประปาเข้าถึง ขาดโอกาสทางการศึกษา อีกทั้งยังประสบความยากลำบากจากการทำประมงที่ผิดเคือง ถูกเอาเปรียบจากระบบแปปลา จนหลายรายต้องดำรงชีพด้วยการเป็นแรงงานรับจ้างในโรงเผาถ่านจากไม้โกงกาง ในเรือประมงขนาดใหญ่ หรือถีบสามล้อรับจ้างในเมืองภูเก็ต แต่ในปัจจุบันความยากจนขั้นแค้นเช่นนี้แทบจะหายไปจากชุมชนชายฝั่งทะเลอ่าวพังงา อันเป็นผลมาจากทรัพยากรชายฝั่งที่ฟื้นตัวจากการทำงานอนุรักษ์และฟื้นฟูขององค์กรชาวประมงขนาดเล็ก และจากโอกาสในการประกอบอาชีพที่เพิ่มมากขึ้นจากการขยายตัวของเมืองและการท่องเที่ยว ทั้งในแง่แหล่งจ้างงาน การประกอบธุรกิจ และการขยายตัวของตลาดท้องถิ่นสำหรับสินค้าสัตว์น้ำและอื่นๆ ดังที่ชาวเกาะยวายน้อยบางคนกล่าวในเวทีระดมข้อมูล เมื่อวันที่ 23-24 สิงหาคม พ.ศ. 2556 ว่า “ตอนนี้คุณภาพชีวิตของคนเกาะยวายน้อยดีขึ้น รายจ่ายเพิ่มขึ้นบ้าง แต่รายได้เพิ่มขึ้นมากกว่า เดิมเราไม่มีแม้แต่ไฟฟ้า”

อย่างไรก็ดี คุณภาพชีวิตที่ดีเหมือนจะดีขึ้นเช่นนี้อาจไม่ได้หมายถึงความมั่นคงในชีวิต ทั้งนี้ ระบบนิเวศชายฝั่งในระดับกว้างที่กำลังเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ ด้วยสาเหตุที่พ้นไปจากการจัดการในระดับอ่าวหรือระดับชุมชนย่อมส่งผลต่อการทำประมงไม่ช้าก็เร็ว ขณะที่แม้โอกาสของอาชีพนอกภาคการประมงจะมีมากขึ้น แต่ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นงานที่ไม่มั่นคง ค่าจ้างน้อย และขาดสวัสดิการในการทำงาน ควบคู่ไปกับการที่คนในชุมชนจำนวนไม่น้อยยังไม่มีวุฒิการศึกษาและขาดทักษะฝีมือแรงงาน สภาพการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นบนเงื่อนไขที่ว่าผู้คนในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงาได้มีชีวิตที่ขึ้นต่อและเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบทุนที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลก ซึ่งต่างจากภาพในอดีตของคนที่ทำงานนอกอ่าวด้วยความเป็น “ชุมชนประมงพื้นบ้าน ที่ผู้คนมีชีวิตแบบพอเพียงพึ่งตนเอง” ผู้คนในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงาได้ดิ้นรนเพื่อการดำรงชีพตามความจำเป็นในช่องทางต่างๆ ทั้งการทำประมงและการทำอาชีพอื่นๆ

ทั้งนี้ การทำความเข้าใจความซับซ้อนในการประกอบดำรงชีพและเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดของผู้คนในชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา ดังที่บทความนี้ได้พยายามกระทำ น่าจะเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานรัฐ เอ็นจีโอ และภาคประชาสังคม ในการกำหนดบทบาทของตนที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างความมั่นคงในชีวิต ความเข้มแข็ง และอำนาจต่อรองให้แก่ผู้คนเหล่านี้เพื่อนำมาสู่คุณภาพชีวิตที่ดีตามที่พวกเขาพึงปรารถนา

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- จามะรี เชียงทอง. 2556. “บทบรรณาธิการ.” *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* 25(1): 1-18.
- ชลิตา บัณทวงศ์, ประเกียรติ ขุนพล, จักรพงศ์ ธนวรพงศ์, เนลิมาศรี หนูฤทธิ์, ณนรินทร์ คำไกร และบุษราคัม เอียวสกุล. 2543. “หัวโพง” พัฒนาการ ลักษณะ และการปรับตัว ของชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน. โครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากร ธรรมชาติอันดามัน. กรุงเทพมหานคร: อักษรไทย.
- ทักษิณ ปิลาวาสน์, บุญทัน ดอกไธสง, สอาด บรรเจิดฤทธิ์ และชาญชัย จิตรเหล้าอาพร. 2556. “ยุทธศาสตร์การส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ในเขตสามเหลี่ยมอันดามัน (ภูเก็ต พังงา กระบี่).” *วารสารวิชาการบริหารธุรกิจ และเศรษฐศาสตร์* 8(2): 87-99. สืบค้นวันที่ 30 พฤศจิกายน 2557 <http://www.bus.rmutt.ac.th/journal/pdf/vol8-no1-07.pdf>.
- ธนู แนนเนียร. 2550. “การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โดยความร่วมมือของชุมชนบ้านยาหมี ตำบลเกาะยาวใหญ่ อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา.” วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พิเชษฐ ปานดำ. 2556. “การท่องเที่ยวเรือยอชต์กับการแข่งขันทรัพยากรส่วนอ่าวพังงา.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- ศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ และองค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน. 2556. รายงานข้อมูลภาคสนามและข้อมูลจากเวทีย่อยทั้ง 4 (มิถุนายน-สิงหาคม 2556). โครงการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เครือข่ายชุมชนชายฝั่งอันดามัน. เอกสาร อัดสำเนา.
- สุจารี ไชยบุญ. 2554. *แลภูเก็ต ในยุคอุตสาหกรรมไร้ปล่องควัน*. ภูเก็ต: องค์การความร่วมมือ เพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2554. “ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง ชาวบ้านปรับอะไร.” *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ฉบับพิเศษ* (1): 5-41.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Rigg, Jonathan. 2001. *More than the Soil*. United Kingdom: Pearson Education Limited.

Rigg, Jonathan. 2006. “Land, Farming, Livelihoods, and Poverty: Rethinking the Links in the Rural South.” *World Development* 34(1): 180-202.

Rigg, Jonathan and Albert Salamanca. 2012. “Moving Lives in Northern Thailand: Household Mobility Transformations and the Village, 1982-2009.” In *Revisiting Rural Places Pathways to Poverty and Prosperity in Southeast Asia*, edited by Jonathan Rigg and Peter Vandergeest, 88-111. University of Hawai'i Press: Honolulu.

Vandergeest, Peter. 2012. “Deagrarianization and Re-agrarianization: Multiple Pathways of Change on the Sathing Phra Peninsula.” In *Revisiting Rural Places Pathways to Poverty and Prosperity in Southeast Asia*, edited by Jonathan Rigg and Peter Vandergeest, 135-156. University of Hawai'i Press: Honolulu.